

SYMPOSIUM

OUDERVERVREEMDING
Niet langer vreemd in recht en bemiddeling?

DINSDAG 13 FEBRUARI 2007
FEDERAAL PARLEMENT / BRUSSEL

organisatie

Guy Swennen, *sp.a*-fractie in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, in samenwerking met Ghislain Duchâteau, Samenwerkingsverband van Ouder- en Belangenverenigingen bij Scheiding

"Sir Isaac Newton said, "If I have seen further, it is by standing upon the shoulders of giants." In the study of alienated children there is one man upon whose shoulders everyone stands. Anyone who studies, writes about, or seeks to understand the phenomenon of alienated children cannot do so without paying homage to Dr. Richard A. Gardner."

Richard A. Warshak, Ph. D., The International Handbook of Parental Alienation Syndrome, blz. 5

INHOUDSTAFEL

Inleiding – Guy Swennen	3
Inleiding tot het oudervreemdingsyndroom – Rob van Altena.....	6
Oudervreemding – Prof. Dr. G. P. Hoefnagels.....	9
Le «Syndrome d’Aliénation Parentale»: conséquences psychologiques sur les enfants du divorce devenus adultes et les effets sur les parents – Ursula Kodjoe	17
Perte du lien parental . Les réponses des autorités judiciaires – Nadia De Vroede	30
Visietekst vanuit de Belgische situatie – Jan Piet De Man.....	38
Verslag van de conferentie van prof. dr. H. Van Gijsegem over het ouderverstotingssyndroom – Ghislain Duchateau	49
Témoignage de Nathalie – Getuigenis van Nathalie	54
Recente bibliografie rond oudervreemding.....	56

INLEIDING – GUY SWENNEN

Als voorzitter van de subcommissie Familierecht in deze Kamer van Volksvertegenwoordigers ben ik een tevreden man. Omdat we het Belgisch familierecht deze legislatuur grondig hervormd, versoepeld, gehumaniseerd en gemoderniseerd hebben. Een nieuw afstammingsrecht, de wet die holebi-adoptie toelaat, de wet op het verblijfsco-ouderschap annex een aantal belangrijke bepalingen om omgangsregelingen beter te doen naleven. En last but not least de nieuwe echtscheidingswet die morgen in de plenaire zitting van de Kamer gestemd wordt en ik twijfel er niet aan dat ook het fiat van de Senaat nog voor de verkiezingen volgen zal.

Zonder twijfel zijn heel grote stappen vooruit gezet. De akkoordcultuur bij scheidingen zal nog meer toenemen. Het aantal vechtscheidingen zal verder drastisch afnemen. Scheiden zal minder doen lijden en dat is in de eerste plaats belangrijk voor de betrokken kinderen.

Maar we moeten realistisch zijn. Zelfs deze mijlpaalwetten vermogen niet voortaan elke vechtscheiding te voorkomen of onmogelijk te maken. Vechtscheiden vertrekt van de ingesteldheid van personen en die ingesteldheid kan je niet bij wet onmogelijk maken.

Wat we wel kunnen is een wet die scheidenden als het ware uitnodigt tot vechten, vervangen door een wet die vechten zoveel mogelijk onnodig en onmogelijk maakt. Dat is het idee van de schuldloze echtscheiding die zoals gezegd de parlementaire afronding nabij is.

Er zullen minder vechtscheidingen zijn, maar vechtscheidingen zullen blijven bestaan.

En dan is er die heel cruciale vraag: wat kunnen we in de toekomst nog meer doen om die vechtscheidingen nog meer te voorkomen en tegen te gaan en de schadelijke gevolgen ervan zoveel mogelijk te beperken?

In de 28 jaar dat ik advocaat ben, heb ik het feit dat een kind de ouder bij wie het niet in hoofdzaak woont op de duur niet meer wil zien, ervaren als het gruwelijkste gevolg van een scheiding. In ons gebruikelijk juristenjargon gewagen we in dit verband steevast van 'belemmeren of onmogelijk maken van het omgangsrecht'. Of we constateren dat het kind gewoonweg de andere ouder niet meer wil zien en dienen onze cliënten mee te delen dat er zeker vanaf een bepaalde leeftijd toch niets aan te doen is. Als parlamentslid is het mij de voorbije jaren in hoorzittingen en bij gelegenheid van vele contacten met belangenverenigingen duidelijk geworden dat we bijzonder weinig inzicht hebben in de oorzaken en gevolgen van het gegeven dat een kind na scheiding een ouder niet meer wil zien. Ik heb het begrip oudervervreemdingssyndroom of ouderverstotingssyndroom of The Parental Alienation Syndrome leren kennen, waarover in Amerika en Canada en in de hele wereld een berg literatuur verschenen is.

Die thematiek en literatuur komen in onze contreien veel te weinig aan bod.

Over het vreselijkste gevolg van een vechtscheiding hebben we dus vreselijk weinig informatie. En dat is een vreselijke vaststelling, omdat een gebrek aan aandacht automatisch neerkomt op onvoldoende aanpak ervan. Mee aan de kar duwen om daar verandering in te brengen, dat is de argumentatie waarmee ik mijn fractie heb kunnen overtuigen dit symposium te organiseren en ondersteunen.

Wat is het ouderverstotingssyndroom?

Een kind dat zonder reden een ouder verstoot: dat komt nogal eens voor na een scheiding. Het kind wil dan met de ouder waar het niet bij woont letterlijk nooit meer iets te maken hebben. Ouderverstoting is in 1984 voor het eerst als syndroom benoemd en beschreven door Richard A. Gardner, hoogleraar in de toegepaste kinderpsychiatrie aan de Columbia Universiteit van New York. Zijn standaardwerk 'The Parental Alienation Syndrome' was het beginpunt van een steeds

grotere stroom boeken en artikelen in de vakpers in de hele wereld.

Gardner stelt dat ouderverstoting een syndroom is, een stoornis omdat 'geen enkel kind het in zijn genen draagt een ouder te willen afwijzen die van hem houdt'. Bovendien handelt een kind daarmee consequent tegen zijn belang en ook dat wijst niet op geestelijke gezondheid. PAS, de afkorting van Parental Alienation Syndrome, heeft volgens Gardner niets te maken met kinderen die (bijvoorbeeld wegens ernstige mishandeling) een gegronde reden hebben om een ouder af te wijzen. In zulke gevallen is verstoting immers een normale reactie, zij wordt pas een stoornis als zij niet gegronde is en tegen het eigen belang indruist.

Voor het verschijnen van de ouderverstoting zijn er volgens Gardner drie factoren nodig. Ten eerste een vechtscheiding, ten tweede programmering door een ouder en een door deze twee eerste factoren op gang gebrachte derde factor: een actief optreden vanuit het kind zelf. Om deze laatste reden vindt Gardner het begrip 'geheersenspoeld' te passief. Kenmerkend is juist dat er door de sociale omgeving opgeroepen krachten in het kind zelf actief werkzaam worden.

Acht duidelijke symptomen zouden het syndroom al in het beginstadium herkenbaar maken. Ik vat ze in telegramstijl samen, aan de hand van de tekst van de Nederlandse publicist Rob van Altena. Deze tekst maakt deel uit van de symposiummap.

De acht beschreven symptomen bij het kind:

1. Minachtingscampagne tegen de andere ouder;
2. Zwakke of absurde redenen daarvoor;
3. Geen ambivalente gevoelens (de ene ouder is louter goede, de andere louter slecht).
4. Een ongeloofwaardige 'eigen mening';
5. Reflexmatige steun aan de zorgouder in het zorgconflict;
6. Afwezigheid van schuldgevoelens;
7. Letterlijk citeren van onbegrepen woorden en
8. Uitbreiding van de vijandschap naar de familie van de gehate ouder.

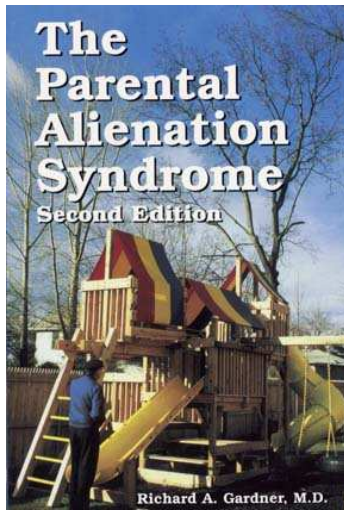
Na enige tijd kan het kind ervan bezeten raken de 'gehate' ouder te kleineren, beschuldigen en uit te stoten. Dat alles gebeurt zonder aanleiding of om aanleidingen die in geen enkele verhouding staan tot een levenslange afwijzing. De gevolgen zijn rampzalig voor de verstoten ouder en voor het kind zelf.

Gardner stelt dat het oproepen van PAS in een kind misschien nog wel ingrijpender is dan lichamelijk mishandeling. Omdat veel mensen die als kind lichamelijk mishandeld werden, over hun pijn en vernedering heen groeien. Maar wie een kind met PAS programmeert, verbreekt de band tussen het kind en de andere ouder voor het leven. Bovendien krijgen PAS-kinderen problemen met het inschatten van de werkelijkheid. Zij zijn ertoe geprogrammeerd dingen voor waar aan te nemen die totaal niet met hun eigen waarnemingen overeenstemmen. Gardners omschrijving als syndroom werd voorwerp van een geleerdenstrijd. Hoe dan ook, hij was het die enerzijds ouderverstoting voor het eerst systematisch behandelde als een gezondheidsprobleem en die anderzijds de diverse aspecten van de werking van ouderverstoting in kaart trachtte te brengen en daardoor een leger deskundigen in beweging bracht om het schrijnende verschijnsel te bestuderen en analyseren. En tegelijkertijd het veel meer onder de aandacht bracht van rechters, advocaten, bemiddelaars, psychologen, maatschappelijk werkers enzoverder.

Ik hoop dat dit symposium zal bijdragen tot een grotere kennis van ouderverstoting in de rechts – en bemiddelingspraktijk en in onze samenleving in het algemeen.

En dus tot het zoveel mogelijk voorkomen en tegengaan van dit verschrikkelijke verschijnsel. De verworven informatie bij de voorbereiding van dit symposium heeft mij alvast gemotiveerd om een tien puntenprogramma op te stellen dat door het parlement en of de regering gerealiseerd kan worden. Ik zal U dat bij de afsluiting van dit symposium kenbaar maken. Ik wens U een boeiende en leerrijke namiddag.

Guy Swennen
sp.a-volksvertegenwoordiger
Voorzitter subcommissie Familierecht in de Kamer
symposium@s-p-a.be

De Nederlandse publicist Rob van Altena heeft een bijgewerkte samenvatting van het fundamentele boek van Prof. Gardner opgesteld en gepubliceerd als folder van het intussen opgeheven Platform SCJF. Omdat wij het PAS zo betekenisvol vinden voor de bewustmaking van vaders en ook wel eens moeders die het slachtoffer worden via dat ziekteverschijnsel van de vaak definitieve vervreemding van hun kinderen bij scheiding, nemen wij met toestemming van de auteur persoonlijk de volledige tekst op van de synthese van Rob van Altena met de aanvullingen die hij op het congres van 24 juni 1999 in Breda heeft genoteerd. (Professor Dr. Richard Gardner gaf op dat congres een workshop.)

Ghislain Duchâteau

Een kind dat zonder reden een ouder verstoort: dat doet zich nogal eens voor na een scheiding. Het kind wil dan met de ouder waar het niet bij woont letterlijk nooit meer iets te maken hebben. Dit is een omvangrijk verschijnsel: in Nederland verliezen minstens 40% van de scheidingskinderen op de duur alle contact met de ouder bij wie zij niet wonen (bijna altijd de vader) en vaak gaat het daarbij om een verstotingsyndroom.

Ouderverstoting is in 1984 voor het eerst als syndroom benoemd en beschreven door Richard A. Gardner, hoogleraar in de toegepaste kinderpsychiatrie aan de Columbia Universiteit van New York, gastprofessor in Sint-Petersburg, Leuven enz. en tevens bekend door ongeveer 35 boeken over kinderen in echtscheiding waarvan sommige ook in het Nederlands zijn. Als standaardwerk over het verstotingverschijnsel geldt Gardners boek "The Parental Alienation Syndrome (1°). Daarnaast is er de laatste tien jaar in Amerika over dit gegeven een steeds grotere stroom van boeken en artikelen in de vakpers op gang gekomen (2°).

Volgens prof. Gardner is Parental Alienation Syndrome (PAS) een stoornis omdat "geen enkel kind het in zijn genen draagt een ouder te willen afwijzen die van hem houdt". De stoornis heeft te maken met hysterie, in ernstige gevallen met paranoia. Bovendien handelt een kind daarmee consequent tegen zijn belang en ook dat wijst niet op geestelijke gezondheid. Gardner waarschuwt dan ook dat PAS niet te maken heeft met kinderen die (bv. wegens ernstige mishandeling) een gegronde reden hebben om een ouder af te wijzen. In zulke gevallen is verstoting immers een normale reactie, zij wordt pas een stoornis als zij niet gegronde is en tegen het eigen belang indruist.

Sommige van Gardners collega's zijn het niet eens met diens omschrijving van de verstoting of met de betiteling ervan als een syndroom maar deze geleerdenstrijd draait nogal eens om definities en lijkt ons van minder belang dan het verstotingverschijnsel zelf. Voor dit verschijnsel zijn volgens prof. Gardner drie factoren nodig: vechtscheiding, programmering en een door deze twee op gang gebrachte derde factor: een actief optreden vanuit het kind zelf. Om deze laatste reden vindt Gardner het begrip 'gehersenspoeld' te passief: kenmerkend is juist dat er door de sociale omgeving opgeroepen krachten in het kind zelf actief werkzaam worden.

Acht duidelijke symptomen zouden het syndroom al in het beginstadium herkenbaar maken:

- *minachtingcampagne tegen de andere ouder,*
- *zwakke of absurde reden daarvoor,*
- *geen ambivalente gevoelens (de ene ouder is louter goed, de andere louter slecht),*
- *ongeloofwaardige "eigen mening",*
- *reflexmatige steun aan de zorgouder in het ouderconflict,*
- *afwezigheid van schuldgevoelens,*
- *letterlijk citeren van onbegrepen woorden en*
- *uitbreiding van de vijandschap naar de familie van de gehate ouder.*

Na enige tijd kan het kind ervan bezeten raken de "gehate" ouder te kleineren, beschuldigen en uit te stoten - dat alles zonder aanleiding of om aanleidingen die in geen enkele verhouding staan tot een levenslange afwijzing. De gevolgen zijn rampzalig voor de verstoten ouder en voor het kind zelf. Het oproepen van PAS in een kind is geestelijke kindermishandeling en volgens Gardner misschien nog wel ingrijpender dan lichamelijke mishandeling of seksueel misbruik. "Veel mensen die als kind mishandeld werden, zijn over hun pijn en vernederingen heen gegroeid en dat geldt ook bij seksmisbruik al grijpen de gevolgen daar dieper in. Maar wie een kind met PAS programmeert, verbreekt de band tussen het kind en de andere ouder voor het leven." Bovendien krijgen PAS-kinderen problemen met het inschatten van de werkelijkheid. Zij zijn ertoe geprogrammeerd dingen voor waar aan te nemen die totaal niet met hun eigen waarnemingen overeenstemmen.

In Nederland is de verstoten ouder in 90% van de gevallen de vader en in 10% de moeder. In Amerika was dit voor kort ook zo. Ter vereenvoudiging hanteerde Gardner dan ook soms het woord 'vader' om niet steeds de juistere maar ook omslachtige woordcombinaties als "verstoten ouder" of "vervreemde ouder" te hoeven herhalen. Van onze kant is het woord PAS af en toe wel weergegeven met "vaderverstotingssyndroom". Maar volgens de jongste gegevens zou zich in Amerika een snelle kentering voltrekken: zoveel vaders krijgen daar van de rechtbank de dagelijkse zorg over de kinderen dat het percentage afgewezen moeders onder de PAS-ouders zelfs tegen de 50% zou lopen.

Bij het PAS heeft het kind zijn ouderpaar als het ware doorkliefd in een "geliefd" en een "gehaat" deel, aanduidingen die door Gardner bewust tussen aanhalingstekens worden gezet: "De gehate ouder wordt alleen ogenschijnlijk gehaat, er is nog veel liefde aanwezig. En de geliefde ouder wordt soms meer gevreesd dan geliefd." Er bestaat met deze ouder echter een sterkere gevoelsband dan met de gehate ouder. Natuurlijk heeft een kind een binding met allebei de ouders maar de sterkste binding zou bestaan met die ouder door wie het als baby en als kleuter het meest verzorgd is. Die binding zou het kind willen bewaren en zodra het denkt dat die door de vechtscheiding bedreigd wordt, begint het daarom tegen de andere ouder een afwijzigingscampagne. De wapens die het daarbij inzet, zijn vaak kinderlijk en simplistisch. Helaas zijn er moeders die vaak ook van de onzinnigste klachten van het kind met welbehagen kennis nemen. En nog eens helaas laten ook advocaten en zelfs rechters zich soms door zulke klachten meeslepen in plaats van te vragen of dat nu redenen zijn om een vader nooit meer te willen ontmoeten.

Hoewel Gardner de eigen inbreng van het kind kenmerkend vindt, laat hij ook geen twijfel bestaan aan de aanzwengelende rol van de programmerende ouder (in Nederland bijna altijd de moeder): "Er zijn moeders die zodra hun man vertrokken is, door het huis razen en alles vernielen wat nog maar aan zijn bestaan zou kunnen herinneren. Wat veel tot het syndroom bijdraagt, is om elke contactpoging van de vader als "lastig vallen" te bestempelen en ook diens omgangsrecht niet na te leven... Helaas ondernemen rechtbanken vaak niet veel tegen dit soort

wreedheid en zo krijgen kinderen de boodschap mee dat een bezoek van de vader onbelangrijk is en ook dat niemand er zich iets van aantrekt als hij gemeen behandeld wordt."

"Het kind leert het af op eigen waarnemen te vertrouwen en die onder woorden te brengen". "De gevolgen van het trauma uiteten zich in gedrags-, prestatie- en ontwikkelingsstoornissen die het verdere leven kunnen overschaduwen."

Bemiddeling op vrijwillige basis kan soms helpen maar voor de moeilijke gevallen ziet Gardner geen oplossing zonder een mate van rechterlijke dwang, liefst door samenwerking tussen gezondheidszorg en rechterlijke macht. Zijn boek draagt als ondertitel: "Gids voor werkers in de geestelijke gezondheidszorg en juristen"(1*).

Ouderverstoting wordt hier bij ons weten voort het eerst systematisch behandeld als vooral een gezondheidsprobleem. Syndroom, stoornis, scheefgroei of gewoon ziekelijk? Hoe dan ook: er zou meer aan gedaan kunnen worden.

Verwijzingen

1* Richard A. Gardner, M.D. The Parental Alienation Syndrome. A Guide for Mental Health and Legal Professionals. 2de druk, 1998. Uitg. Creative Therapeutics, Creskill, New Jersey. ISBN 0-933812-42-6

2*Onder internet: <http://papa.nl.nu>

*Hoe is dat geworden
Van altijd komen slapen
Tot nooit meer willen zien?*

Judith Herzberg

Het antwoord op de aan mij gestelde vraag behelst drie delen:

1. Wat is oudervervreemding en ouderverstoting?
2. Wat is de meest voorkomende oorzaak van ouderverstoting?
3. Hoe kunnen we ouderverstoting voorkomen?

1. Wat is oudervervreemding en ouderverstoting?

"The Parental Alienation Syndrome" is de titel van het boek van de Amerikaanse psychiater Richard Gardner, dat verscheen in 1985. Het betreft zijn ontdekking van de vervreemding van het kind van een biologische ouder door toedoen van de andere ouder, bij wie het kind na scheiding verblijft. Dat "toedoen" is de verstoting, noodzakelijk voor het bijzondere karakter van de vervreemding, want al zou het kind de andere ouder jarenlang niet meer zien, omdat deze overzee is, of op pelgrimstocht of omdat hij/zij gestorven is, daarom kan hij nog heel goed een dierbare ouder blijven, over wie je met je ouder bij wie je verblijft levensecht kan praten.

Voor "vervreemding" van zoiets bijzonders als een biologische ouder is een andere ouder nodig, de ouder bij wie het kind verblijft. De "verblijfsouder", die het kind laat merken of tot in details uitlegt hoe slecht de andere ouder is. De verblijfsouder "verstoot" de andere ouder of leert het kind die ouder verstoten. Het is een vorm van haat zaaien, en erger, een minachtingscampagne, bestaande uit laster en kwaadsprekerij, die het kind in feite berooft van één ouder. Gardner noemt de oudervervreemding een "stoornis", omdat een kind "niet door zijn genen is geprogrammeerd om een biologische ouder af te wijzen." Maar het kind houdt ook van de verblijfsouder en durft deze in dit geval niet tegenspreken, want de verblijfsouder verstoot de andere ouder met passie, komt met vreselijke voorbeelden van diens slechtheid. Het kind durft niet tegen te spreken, want het vreest de moeder de ouder thuis dan ook kwijt te raken. Ik ken slechts enkele schaarse voorbeelden waarbij het kind de verblijfsouder tegensprak, dapper en rechtuit zei wat hij ervan vond. Het jong was zes jaar, zijn broer en zusje durfden dat niet. De jongen is daarna door de verblijfsouder de deur uit gewerkt. Bang dat hij zijn broer en zusje op een idee zou brengen. De jongen ging regelrecht naar de andere ouder.

Bij het onderzoek van Gardner dien ik, van uit mijn positie als wetenschapper, enige kanttekeningen te plaatsen:

- Robert Emery, hoogleraar psychologie aan de universiteit van Virginia en een bekend publicist, wijst er in zijn artikel in Family Court Review van januari 2005 op dat het onderzoek van Gardner niet op wetenschappelijke basis gefundeerd is. Het is naar zijn oordeel wel een empirisch onderzoek te noemen, een onderzoek, gebaseerd op ervaringen.

- Kritiek op één van de uitgangspunten, die Gardner hanteert, is dat hij uitgaat van de kwaadwilligheid van de ouder die de vervreemding bij het kind veroorzaakt. Er zijn omstandigheden waarin geen sprake is van kwaadwilligheid, doch eerder onmacht. Rainer Maria Rilke formuleerde het als volgt: "Misschien is al het verschrikkelijke, het kwade, in wezen iets wat hulpeloos is en onze hulp nodig heeft".

Emery maakt zich met Gardner en mij grote zorgen over kinderen die door de scheiding van hun ouders vervreemd raken van één van hen. Emery noemt twee voor hem belangrijke aandachtspunten:

1. Hoe kunnen welzijnsinstanties en professionals in het recht scheidende partners en hun kinderen op de meest effectieve wijze helpen het ontwrichtende proces van scheiding met zo min mogelijk schade te doorlopen, in het bijzonder door de bestaande regels en procedures te veranderen en te verbeteren?
2. Hoe kan het familierecht zo worden hervormd dat gezags- en omgangsgeschillen niet, dan bij hoge uitzondering, voor de rechter komen?

In mijn praktijk kom ik meestal gevallen van vaderverstoting tegen, meestal met de vraag van rechtbank, hof of advocaat of ik een expertise wil maken die leidt tot een rechterlijke uitspraak over de vraag of de vader weer een regelmatig contact met zijn kind krijgt. Meestal de vader, want in verreweg de meeste gevallen in Nederland is de hoofdverblijfplaats van het kind bij de moeder. Vader werkt de meeste tijd buitenshuis, zorgt dus voor de kost, moeder zorgt meestentijds voor de kinderen. In deze verhouding is enige verandering zichtbaar ten gunste van de buitenshuis verdienende vrouw, maar zij blijft meestal de grotendeels verzorgende ouder. In ieder geval zijn moeders veel vaker verblijfsouders dan vaders. In mijn praktijk kwam ik één verstotende vader tegen; hij verloor de procedure van moeder. In veel meer gevallen zie ik in de praktijk moeders die verstoten en vaders die verstoten worden. Dat heeft niets te maken met "slechte" moeders, maar alles met meest verzorgende moeders en meestal buitenshuis verdienende vaders.

Ik noteer hier een bijzondere motivering van een moeder die ervoor koos haar jonge kind de eerste vier jaar zelf te verzorgen en op te voeden: "Dat is een diepte-investering in de maatschappij". Hiertegenover stond een vrouwelijk kamerlid, dat voorstelde om moeders die een opleiding hadden genoten, maar ervoor kozen zelf haar jonge kinderen te verzorgen, voortaan te straffen met een boete. Ik sta, wil dat van mij aannemen, neutraal ten opzichte van mannen en vrouwen. Als ik dat niet was, zou ik nu met deze lezing ophouden.

Ik aanvaard het maken van expertises van advocaten, rechtbanken en hoven onder de voorwaarde, dat ik uitsluitend in het belang van het kind zal diagnosticeren en adviseren. Deze subjectiviteit berust op de wet, the Declaration of the Rights of the Child en op het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens en op kinderpsychologische gronden. Zij allen gaan uit van het belang van het kind.

Het kind heeft niet om de scheiding van zijn ouders gevraagd, het wordt meestal niets gevraagd, en als je het vraagt, is zijn antwoord in vrijwel alle gevallen dat hij wil dat de ouders weer bij elkaar komen, Ik luister, behalve naar de ouders, ook veel naar de kinderen. Zij zijn vaak de verstandigste van het gebroken gezin, soms het verstand van het gebroken gezin...

Een meisje van vijf keek bij de wekelijkse overdracht –zo heet de omgang of het contact van het kind met de andere ouder - zijn vader en moeder aan en vroeg, staande voor het huis van moeder: "Wanneer gaan jullie weer bij elkaar wonen?"

Moeder antwoordde: "Dat gaat zo maar niet."

Waarop het vijfjarig verstand zei: "Kwestie van koffers pakken".

Als het kind op een goede manier betrokken wordt in de scheiding van zijn ouders – lees "het paraplugesprek" en "de scheidingsmelding aan de kinderen" GGGG p.69, ik hoop erop terug te komen-, dan wil het de scheiding nog wel aanvaarden, maar niet dat de ouders nog ruzie maken. Zoals een knulletje van acht jaar zei: "Jullie gingen toch scheiden, omdat jullie niet tegen al die ruzies konden? Jullie zijn nu gescheiden. Maak nu dan geen ruzie meer."

Ook dit kind sloeg de spijker op de kop. Vanuit het menselijk proces van scheiden gezien, is scheiden het beëindigen van de partnerrol, terwijl de ouderrol blijft. Ruzies zijn partnergevechten, net als tijdens het huwelijk, ook als het om de vader- of moederrol lijkt te gaan. Zij zijn, menselijk gezien, niet gescheiden. Als je echt scheidt, ben je ex-partner. Je bent alleen nog vader of moeder.

*Ik wil altijd van je houden
Maar niet langer.*

Lars Norén

Enkele schattingen met cijfers

Als we over verstoting praten, is de verstoter doorgaans degene die de hoofdverblijfplaats heeft, dus het merendeel van de verzorging van het kind, en dat is in Nederland meestal de moeder (Men zegt: in 90% van de verstotingen). Tot nu toe sprak ik over de vader die verstoten is door de moeder na scheiding, omdat dit het meeste voorkomt (zie hoofdverblijfplaats).

Ik ben erg benieuwd naar de cijfers in België en Duitsland. Want de cijfers in Nederland zijn voornamelijk schattingen, niet van mij, maar van anderen. Ik probeer de schattingen en cijfers die we in Nederland hebben op een rij te zetten. 40% van de kinderen van gescheiden ouders heeft een jaar na de feitelijke scheiding geen contact met de andere ouder. Daartoe kunnen ook vaders behoren die zelf geen moeite meer nemen. Procederen om je kind te zien betekent veel kosten en veel ellende. Zij hebben een drive voor hun kinderen. Wat ik ook zie zijn vaders die tijdens huwelijk veel zorgzamer zijn – ik zeg het nu zo subjectief mogelijk- dan bijvoorbeeld mijn prima vader, geboren in 1890. Hij werkte hard en als hij thuis was, zong en lachte hij veel en maakte ons en moeder aan het lachen. De vaderlijke zorg is de laatste decennia in veel gezinnen veranderd, nog niet zoveel als de feministen zouden willen, en terecht. Maar er zijn vaders die, als ze part time werken, bijna evenveel zorg nemen als de moeder. Belangrijk is de hypothese dat kinderen evenveel van hun vader houden als van hun moeder en dat wordt door moeder tijdens het huwelijk erkend, maar na scheiding niet meer in bijna de helft van de scheidingen met kinderen.

De Belgische en Nederlandse wetgevers hebben geprobeerd daar iets aan te doen door eind jaren negentig na scheiding beide ouders het gezag te geven. Wij noemen dat "gezamenlijk gezag". Rechtens gezien, zijn ze gelijkwaardig.

Niettemin is de laatste schatting 12000 kinderen per jaar die hun 7500 vaders en 500 moeders niet meer zien en naar schatting 14000 grootouders niet meer zien. Dat zijn honderdduizenden familieleden en over 25 jaar vele honderdduizenden kinderen.

En nu dit: ik geloof niet in de precieze juistheid van deze cijfers. Ik hoop dat de sprekers uit België en Duitsland straks met betere cijfers van hun landen komen. Ik weet wel dat veel teveel Nederlandse kinderen lijden onder oudervervreemding en onder verschrikkelijke juridische

procedures van hun ouders over het contact kind en ouder en het miskennen van hun verlangen naar (meestal) vader en (te vaak) moeders Wij zijn hier vandaag om deze talrijke psychische kindermishandelingen, want dat zijn het, te voorkomen.

*Tussen jou en mij de zee
Zij houdt ons
Gescheiden en verbonden*

Drie processen van scheiden

Even een theoretisch intermezzo. We onderscheiden het scheidingsproces in drie processen:

1. het menselijk proces van scheiden
2. het zakelijk proces van scheiden
3. het juridisch proces van scheiden

Ik beschreef deze processen begin jaren zeventig, toen het nieuwe scheidingsrecht er aan kwam. Ik was benoemd aan de Erasmusuniversiteit waar ik meer dan vijfendertig jaar zou verblijven en dank zij de medewerking van mijn faculteit in 1974 de scheidingsbemiddeling heb uitgevonden en in 1984 de scheidingsmelding. Ik memoreer dit met grote dankbaarheid aan de Erasmusuniversiteit en aan mijn afdeling familie- en jeugdrecht.

Het menselijk proces van scheiden bestaat o.a. uit emoties en relatieverandering, te beginnen met scheidingsignalen door labeling van de partner, verandering van verwachtingen, ongewilde rolverdeling, kijken naar anderen. Dat kan verbeteren door gesprekken, communicatie van de partners, het kan stabiliseren tot een toestand van duurzame ontwrichting, de scheidingsoverwegingstijd (een vreselijke turbulente periode, vaak gepaard gaande met een frustratiecyclus, paradoxaal gedrag, angst, onzekerheid en agressie, somatische klachten, schuldgevoelens en schuldtoewijzing. Deze periode eindigt met de scheidingsmelding of het adieu en de scheidingsaanvaarding. Lees: GGGG p. 61 e.v. Deze moet persoonlijk en mondeling plaatsvinden tussen beide partners, desgewenst in aanwezigheid van een bemiddelaar, maar er zijn partners die het zelf, dus met zijn tweeën kunnen. Door de scheidingsmelding of adieugesprek gaat als vanzelf de emotionele fase over in de rationele fase.

Belangrijk voor het verstaan van het adieu is de rust en de toon waarop het adieugesprek plaatsvindt. Dus niet staande op de trap of in de deuropening. Het gaat om een moment dat beiden in staat zijn naar elkaar te luisteren. Partners worden via het adieugesprek ex-partners. De partnerrol verdwijnt. Alleen hun ouderrol blijft. Emoties maken plaats voor het verstand. Het zakelijk proces van afspraken kan beginnen. Ze maken samen een contact- en zorgmodel voor hun kinderen.

2. Wat is de meest voorkomende oorzaak van oudervervreemding en –verstoting?

Het kan echter ook geheel fout lopen doordat één van partijen naar een advocaat loopt, waardoor de ander ook naar een advocaat moet en zonder de voltooiing van het menselijk proces via de scheidingsmelding (het adieugesprek) het juridisch proces begint en maanden, jaren of levenslang duren kan.

De man ging vreemd. Het kan ook de vrouw zijn, misschien inmiddels even vaak of vaker dan de man –we leven in de tijd van feministische vooruitgang, nietwaar-, (lees: p.48 van (niet) Trouwen, (niet) Scheiden, 3e druk 1984).

Maar deze keer was de man de vreemdganger, nota bene met een vriendin van de vrouw. Zij had het al een tijdje vermoed en op een dag trok zij de stoute schoenen aan en vroeg haar man hoe het zat. De man bekende meteen en zonder omhaal. De vrouw was woedend, rende meteen naar de computer en de gezamenlijke bankrekening en naar een advocaat. Ze hoorde niet meer dat de man bereid was de extramatrimoniale relatie op te geven en het weer goed te maken met zijn vrouw. Er was geen gesprek meer en een week later kreeg hij een brief van haar advocaat met o.a. de zinsnede: "Tot mij heeft zich gewend uw echtgenote terzake van uw huwelijksproblemen en verzoekt mij het nodige in het werk te stellen om van u tot echtscheiding te geraken."

Het juridisch proces gaat van start. Meestal praten partners in zulke procedures alleen nog met hun advocaten, en niet meer met elkaar. Zij zijn geïsoleerd van elkaar. Alleen datgene wat de ex-partner kan benadelen wordt nog gezegd en in de procedure gebracht. Het is een vijandige procedure. Het is oorlog. Alles wordt ingezet en aan de rechters voorgelegd, eerst de voorlopige voorzieningen, dan de alimentatie, dan de echtelijke woning, de vermogensverdeling, en steeds volgde hoger beroep. Men procedeert zich arm, straatarm, alles gebeurt volgens het recht en iedere partij is na een jaar minstens 40.000 euro kwijt en na een jaar een ton. Dit alles nog steeds op basis van groeiende emoties. "De inkomsten van de echtscheidingspraktijk van mijn kantoor berusten op emoties", leerde een advocaat mij. Dat geldt dus ook voor het kantoor dat de andere partij in rechte vertegenwoordigt. Dat is wat van het liefdevol samenzijn van man en vrouw geworden is. Aan het menselijk proces, de echte basis van het scheiden, wordt voorbijgegaan.

Ik ben het eens met de voorzitter van de Vereniging van Advocaten-scheidingsbemiddelaars die de traditionele juridische scheidingsprocedure kwalificeerde als "te langdurig, te duur en inefficiënt en ik voeg eraan toe "ongezond, agressief en kindermishandelend."

De man, de vreemdganger, mocht zijn zoon en dochter, een tweeling van zeven jaar, niet meer zien van de vrouw. Zoon en dochter vertelden moeder dat ze hun vader misten. Zij verlangen naar hun vader. De tweeling vond steun bij elkaar. De man zette een omgangsprocedure in. De vrouw leerde van haar advocaat dat de rechter volgens het recht de man omgang moest verlenen, tenzij... En dan komen meestal strafbare handelingen, zoals kindermishandeling, of erger, seksuele misbruiken, kinderporno en incest, zulks gestimuleerd door sensationele misdaadberichten. De vrouw vond op de laptop van de man naaktfoto's van meisjes van omstreeks 15 of 18 jaar en deed aangifte van kinderporno. De zedenrecherche sepondeerde de zaak drie maanden later. Het was geen porno en overigens niet relevant, aldus de motivering van het sepot door de hulpofficier van justitie.

Daarna vraagt de rechter een rapport van de raad voor de kinderbescherming. In dat rapport lezen we negen maanden later acht pagina's over de seksuele obsessies van moeder in haar vijandige opstelling jegens vader. De raad schrijft het op als "indrukken" over vader, en in termen van "zou kunnen" en "lijken". De raad doet niet aan waarheidsvinding, laat de raad geregeld weten. Hij doet ook niet aan hulpverlening. Wat doet de raad dan wel? Rapporten schrijven. Vanuit welke gezichtshoek? Het is onbekend. De obsessies van moeder kregen de raadsrapporteurs in hun greep. Moeder spreekt over een "geheim" dat ze met haar dochter besprak. Ze heeft ook hiervan aangifte gedaan, tenminste dat "zou kunnen". Wat het "geheim" is en wat de aangifte, we komen het niet te weten.

De gedragsdeskundige van de raad regelt een ontmoeting van de kinderen met vader in de spelkamer van de raad. Achter het scherm zitten moeder en de raadsrapporteur. Zij zien de beide kinderen, zo schrijft de raad, "in een vrije, ontspannen omgang met vader. Vader heeft een goed en hartelijk contact. Er is diepgang in hun relatie." Schrijft de raad hier uit waarheidsvinding door waarneming!

Maar dan komt het ongelooflijke. De kinderbeschermers van de raad wil van het meisje "de waarheid" horen over het "geheim". Het kind wordt klem gezet in haar loyaliteit voor haar ouders. Het kind duikt weg. "Het is een nepgeheim" zegt ze. Moeder zegt nog dat ze met het kind sprak over "vaders piemel die op en neer wiegde." Maar duidelijk is het niet. Moeders obsessies zijn in het cliché van de incest beland. De rituele redding van de verstoting.

Het kan de kinderen allemaal niet schelen. De jongen zegt na afloop: "In ieder geval heb ik na tien maanden mijn vader weer gezien." Het meisje vraagt: "Hoe lang gaat het nu weer duren?" Tja, wat gaat de rechter doen met "de incest"? Met het "nepgeheim"?

Wat kunnen we in zo'n zaak de rechter adviseren?

1. Rechterlijk bevel tot regelmatige omgang met vader van minimaal 1x per week of per 14 dagen.
2. De rechter beveelt tot forensische mediation onder leiding van een deskundige mediator, waarin zoveel mogelijke verdeling van gezamenlijke zorg door partijen wordt geregeld, nadat een adieugesprek heeft plaatsgevonden. (N.B. partners-ex-partners/ vaderrol, moederrol.
3. Wanneer moeder de omgang op enigerlei wijze niet door laat gaan of wanneer zij weer zou stoppen met bemiddeling, zal voorlopige toevertrouwing van het gezag aan vader plaatsvinden.
4. Om ook in juridische zin evenwicht en gelijkwaardigheid tussen vader en moeder te doen ontstaan, benoemt de rechter vader ook in het ouderlijk gezag, evenals moeder.

Vraag: Zal de incest verdampen?

Welke incest bedoelt u? De echte, de veronderstelde of de gefantaseerde obsessie?

Wie pleegde de incest in het hoge Noorden, waarover zoveel te doen was in de media? Volgens mij: de Oude Pekela.

Ze hebben in het Noorden, waar al die verhalen van volwassenen en van kinderen over seksueel misbruik de ronde deden, opgravingen gedaan naar de kelder waar de seksuele misbruiken plaats vonden, volgens de verhalen van volwassenen en kinderen. De kelder bleek niet te bestaan. De seksuele obsessie is een geliefde obsessie, vooral na echtscheidingen. Volwassenen, kinderen en media hadden aan de seksuele obsessies meegedaan.

"Het strafrecht en het familie- en jeugdrecht zijn de ziel van het recht." Mr. Gerard Spong op 14 juli 2006 in radio-marathon interview.

Hoe kunnen we inzake ouderverstoting sneller tot resultaat komen, en in tijdsduren, aangepast aan de kinderleeftijden?

3. Hoe kunnen we oudervervreemding en ouderverstoting voorkomen?

Burgers die willen scheiden, gaan samen aan tafel zitten en bespreken, al of niet onder deskundige leiding, hoe het zo gekomen is, of ze het nog kunnen herstellen of hoe ze er een eind aan maken. Ze hebben in alle rust een adieugesprek, een goodbye-conversation en spreken af hoe ze het de kinderen zullen voorleggen. Of ze gaan naar een mediator.

Ik zal u vertellen hoe we de advocaten, notarissen, accountants en psychologen op de cursussen van de VFAS, de Federatie van Verenigingen van Advocaten Scheidingsbemiddelaars de

Methodische Mediation leren, zoals ik het in mijn Handboek en in Gelukkig Getrouwd, Gelukkig Gescheiden beschreven heb.

Een voorbeeld tot besluit.

De man en de vrouw zitten bij mij aan tafel. Ze hadden GGGG gelezen. Zij vertellen hoe hun huwelijk is ontstaan, verliefdheid, zeer gesteld op elkaar, eerst enkele jaren samenwonen, daarna een officieel huwelijk. Ze willen een kind. Die wens wordt vervuld. Na de geboorte beginnen de eerste strubbelingen, zo herinneren ze zich. De vrouw had andere verwachtingen van hun gezinnetje. De man werkte fulltime, de vrouw parttime. De man bracht het merendeel van het geld binnen. Geld was geen oorzaak van conflict. Maar ze groeiden uit elkaar. De man kreeg een verhouding met een goede vriendin van de vrouw. De man wil scheiden. De vrouw zit er niet op te wachten. Ze is erg jaloers, zegt ze. De vrouw geeft toe dat ze teveel trok aan de man. De bemiddelaar vraagt haar of ze nog kans ziet de man op andere gedachten te brengen.

"Hoe bedoelt u?"

"Hij wil echt scheiden. En $2 \text{ min } 1 = 1$. Dat is scheidingsalgebra, in een relatie en volgens de wet. Of kunt u hem nog verleiden?"

De man verklaart dat alles in de laatste veertien dagen is gebeurd met de vriendin van zijn vrouw. Ze kijkt hem vragend aan.

"Kijk maar op mijn laptop. Daar vind je al haar brieven van de laatste veertien dagen."

Bemiddelaar vraagt de vrouw: ""Wilt u dat?"

"Ja."

"Kunt u hem daarna loslaten?"

"Ja. Ik denk van wel."

Bem. vraagt de man: "U vindt dat goed?"

"Ja".

De vrouw denkt na over het loslaten.

Bem.: "U realiseert zich dat u dan liefdesbrieven aan uw man gaat lezen? Kunt daartegen met uw jaloezie?"

Er volgt een stilte. De vrouw denkt na. De man wil iets zeggen, maar mijn linkerhand maant hem tot stilte.

Dan zegt de vrouw: "Ik ga je nu loslaten. Ik ga de brieven niet lezen. Ik kan ook zo loslaten. Nu." Het klinkt alsof ze een handtekening onder haar verklaring zet.

Ik vraag de man: "Hoort u dat?"

"Ja."

Er wordt gehuild. Er wordt niets meer gezegd. Ik haal glazen water. Als we, na een nieuwe afspraak, opstaan van tafel en afscheid nemen, zegt de vrouw ineens: "Ik ga je een zoen geven. Een afscheidszoen." Ze kust hem op zijn wang. Terwijl ze de deur uit loopt zegt ze: "Ik bedank je voor alles."

Ik zie natte ogen, maar gehuild wordt er niet meer.

De volgende keer maken we afspraken voor het gesprek van de ouders met hun kind.

Ik dank u voor uw aandacht.

Verwijzingen

- G.P.Hoefnagels: Handboek Scheidingsbemiddeling. Een methode van recht en psychologie. Tweede druk. Tjeenk Willink, Deventer 2001.

- G.P.Hoefnagels: Gelukkig Getrouwd, Gelukkig gescheiden. Bemiddeling en overeenkomst bij trouwen en scheiden. Zevende druk. Uitg. L.J.Veen, Amsterdam 2006.
- C.A.R.M.Van Leuven en A. Hendriks: Kind in Bemiddeling.. SWP 2005
- J.Zander: Gemist vaderschap. Rela Publishing 2006.

Prof. Dr. G.P. Hoefnagels

Contact

Prof. Dr. G.P. Hoefnagels
Instituut Methodische Mediation en Expertise
Lindeseweg 25
7251 NJ Vorden
Tel: 0575.55.6423
Email: IMM@gphoefnagels.nl

LE «SYNDROME D'ALIENATION PARENTALE»: CONSEQUENCES PSYCHOLOGIQUES SUR LES ENFANTS DU DIVORCE DEVENUS ADULTES ET LES EFFETS SUR LES PARENTS – URSULA KODJOE

1. Introduction

Dans l'optique de la psychiatrie et de la psychothérapie, le syndrome d'aliénation parentale : SAP (Parental Alienation Syndrome : PAS) impliquant les symptômes décrits par le pédopsychiatre américain R.A. Gardner est un sous-type spécial d'aliénation parentale qui se manifeste en cas de conflits de séparation ou de divorce. Ce syndrome se manifeste chez l'enfant par un dérèglement causé par un comportement parental caractérisé par des actes manipulateurs et endoctrineurs graves. Induire un SAP à un enfant équivaut à une maltraitance psychique et émotionnelle grave de l'enfant. Des conséquences psychophysiques traumatisantes chroniques peuvent s'ensuivre au niveau du développement de la personnalité de l'enfant et même de l'adulte. Il est inadmissible que de nombreux experts ne cessent de minimiser, de nier, voire de combattre ce phénomène, ce malgré l'existence de résultats cliniques respectifs et en dépit des connaissances correspondantes récemment acquises en psychotraumatologie, en victimologie et en recherche sur l'attachement. Quant aux parents concernés, les scientifiques s'occupent activement des impacts sur les enfants et les adolescents de la perte du contact parent – enfant. Toutefois, il existe peu de travaux de recherches pratiques et théoriques relatifs aux impacts du SAP sur la vie des pères et des mères qui ont perdu pour toujours tout contact avec leurs enfants en raison des interventions institutionnelles et des relations au niveau de la dynamique familiale. La césure qui s'ensuit dans leur propre biographie contrarie considérablement l'aménagement de leur vie et la qualité de celle-ci ainsi que leur santé psychique.

Depuis quelques années, en tant que psychiatre, psychothérapeute ou psychologue, les professionnels sont de plus en plus souvent confrontés à deux groupes de personnes : des enfants de parents divorcés entre-temps devenus adultes présentant des troubles psychiques et psychosomatiques en partie graves, l'arrière-plan de leurs difficultés consistant en des problèmes parfois considérables. Ces difficultés doivent souvent être reliées aux importants problèmes qu'ils ont en termes de conscience d'eux-mêmes, d'identité et de relation à autrui, tout cela découlant de la perte d'un de leurs parents suite à la séparation ou au divorce de leurs parents quand ils étaient eux-mêmes enfants ou adolescents, les interventions institutionnelles et leurs conséquences jouant souvent un rôle essentiel ; des parents – des mères aussi bien que des pères, mais majoritairement des pères – ayant perdu tout ou partie du contact avec leur/s enfant/s depuis plusieurs mois ou même depuis plusieurs années à la suite de la séparation ou du divorce des parents. Lorsque ces personnes viennent nous consulter, elles se trouvent dans une grave crise psychique, psychosomatique et souvent suicidaire, car la rupture du contact ou des relations entre un parent et ses enfants est traumatisante, tant pour les enfants concernés que pour les parents. Les arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme, ont rappelé ce fait à l'opinion publique.

2. Discussion introductive sur le SAP ou PAS

Les raisons, ainsi que les approches concernant l'éventuelle explication de l'aliénation parentale et les tentatives de résolution de la rupture des relations et des contacts suite à la séparation et au divorce peuvent être multiples. Depuis 1985 aux USA et depuis le milieu des années 1990 en Europe, le *Parental Alienation Syndrome* - PAS (phénomène du syndrome d'aliénation parentale – SAP) joue dans ce contexte un rôle croissant, tant dans les travaux scientifiques que dans la pratique et il trouve une attention et une reconnaissance croissantes, tout en se heurtant parfois à des critiques partiellement violentes. On trouve un excellent résumé des différents détails de

ces controverses dans R.A. Warshak : « Bringing Sense to Parental Alienation : A Look at the Disputes and the Evidence. », traduction allemande de la version actualisée dans : « Eltern-Kind-Entfremdung und Sozialwissenschaften – Sachlichkeit statt Polemik », et aussi dans H. van Gijsegem : « L'aliénation parentale : les principales controverses » .

3. Définition, symptomatique et techniques d'aliénation en cas de SAP

Gardner définit le syndrome d'aliénation parentale comme un trouble de l'enfance survenant presque exclusivement dans le contexte de disputes relatives à l'attribution du droit de garde des enfants. Ce trouble se manifeste essentiellement sous la forme de dénigrement infondé de l'enfant contre l'un de ses parents. Cette attitude résulte des effets concomitants de l'endoctrinement de l'enfant par son parent programmateur (qui les soustrait à un lavage de cerveau) et de la contribution de l'enfant lui-même à la diffamation de l'autre parent devenu l'archétype de l'ennemi. L'attitude hostile de l'enfant peut être justifiée en cas de maltraitance/abus ou de délaissement véritables. Dans pareil cas, le syndrome d'aliénation parentale ne peut pas être invoqué pour expliquer son attitude hostile.

Le concept du syndrome d'aliénation parentale (Parental Alienation Syndrome) se définit en fonction de trois éléments essentiels :

- 1) La récusation ou la diffamation d'un des parents prend l'ampleur d'une campagne dans la mesure où elles ne sont pas mises en oeuvre occasionnellement, mais en permanence ;
- 2) Le comportement hostile est irrationnel dans la mesure où l'aliénation ne constitue pas une réaction raisonnable par rapport au comportement du parent récusé et ne repose pas sur des expériences négatives réelles faites avec le parent récusé ;
- 3) La récusation et la diffamation font partie des impacts imputables à l'influence du parent aliénateur

En l'absence de l'un de ces trois éléments, il ne s'agit pas d'un SAP.

Dans le cas d'un enfant atteint de SAP, notamment en cas de SAP modéré et de SAP sévère (en cas de SAP faible, tous les symptômes ne sont pas toujours présents), on peut observer dans le comportement de l'enfant un ensemble typique comprenant huit symptômes principaux. L'intensité et le degré de ces symptômes sont variables : ce fait doit être rigoureusement pris en compte pour les interventions juridiques et psychologiques:

1. Campagne de récusation et de diffamation infondées

Les belles expériences vécues avec le parent rejeté sont presque totalement refoulées. Le parent rejeté est dévalorisé sans aucune gêne et sans sentiments de culpabilité. Il est décrit comme quelqu'un de méchant et de dangereux, il se voit quasiment traité comme une brute. La description de ses expériences déclenche dans l'enfant de grandes tensions intérieures; quand on lui pose des questions complémentaires, l'enfant est souvent incapable de concrétiser sa présentation. Il répond souvent: „C'est comme ça, je le sais.“

2. Rationalisations absurdes

Pour légitimer son attitude hostile, l'enfant produit des justificatifs irrationnels et absurdes qui n'ont aucun rapport réel avec les véritables expériences. Des événements quotidiens servent d'explication. „Souvent, il parlait si fort.“ ou „Elle ne m'a pas habillé(e) assez chaudement.“ ou „Elle veut toujours que nous disions ce que nous avons envie de faire.“ etc.

3. Absence d'ambivalence normale

Toute relation entre des êtres humains est ambivalente. Certains aspects d'une personne me plaisent, d'autres me déplaisent. Pour un enfant atteint du SAP, l'un de ses parents est uniquement bon, l'autre est uniquement mauvais. De manière irréaliste, l'un est toujours dépeint en blanc, l'autre toujours en noir. Nous appelons ce phénomène dissociation du „schéma de la personne“ voire de „l'image interne“ du père et de la mère (représentativité d'objet) qui exercent pourtant un effet très marquant sur notre identité.

La dissociation est particulièrement typique pour les personnes atteintes du SAP; elle doit absolument éveiller l'attention de l'interrogateur. Elle joue un rôle caractéristique de mécanisme de défense dans le cadre des troubles de personnalité borderline ultérieurs, d'un préjudice psychique grave à l'âge adulte qui mérite d'être invoqué à cet endroit.

4. Réflexe de prise de position en faveur du parent programmeur

Lors de convocations de la famille, l'enfant prend position - sans hésiter et sans conteste - en faveur de celui de ses parents qui vit avec lui, souvent même avant que celui-ci se soit exprimé. Dans de telles situations, l'enfant est là aussi souvent incapable de concrétiser ses reproches lorsqu'il est invité à le faire.

5. Extension des hostilités à toute la famille et à l'entourage entier du parent récusé

Sans motif plausible, les grands-parents, les amis, les proches de son parent rejeté avec lequel l'enfant entretenait toujours des relations chaleureuses et cordiales se voient brutalement rejetés avec autant d'hostilité que le parent rejeté lui-même. Les explications invoquées pour justifier ce comportement sont tout aussi absurdes et déformées. En même temps, l'enfant éprouve des tensions et des déchirures internes profondes.

6. Phénomène d'indépendance (« sa propre opinion »)

Au sein des familles atteintes du SAP, celui des parents qui vit avec l'enfant souligne tout particulièrement la „propre volonté“ et l'„opinion propre“ de l'enfant. Dès l'âge de trois ou de quatre ans, les enfants atteints du SAP savent pertinemment que tout ce qu'ils disent, c'est leur propre opinion. Tout parent programmeur est fier de l'indépendance de ses enfants et de leur courage de dire ce qu'ils pensent. Souvent, les enfants sont invités à dire en tout cas „la vérité“. Et il est certain qu'ils donneront la réponse attendue, car aucun enfant ne peut risquer de décevoir celui de ses parents qui s'occupe de lui et dont il dépend.

A ce point précis, les conséquences fatales de la programmation deviennent manifestes: les enfants désapprennent à faire confiance à leurs propres perceptions et à les exprimer. Ils sont incapables de déchiffrer et de reconnaître comme tels les messages contradictoires de double lien (double-bind messages) qui leur parviennent: „pars avec ton père / ta mère (message verbal), mais tu n'as pas intérêt à aller avec lui / elle (message non-verbal).“

7. Absence de sentiments de culpabilité face à la cruauté envers le parent aliéné

Les enfants atteints du SAP n'ont pas de sentiments de culpabilité, car ils présument que le parent rejeté est froid et insensible, que la perte de son enfant ne le fait pas souffrir et qu'il mérite d'avoir perdu le contact. En même temps, on exprime des revendications financières et des exigences de toutes sortes sans avoir de scrupules; les enfants sont convaincus d'exiger à juste titre; ils ne montrent aucune gratitude.

8. Adoption de scénarios empruntés

Souvent, l'enfant atteint du SAP dépeint des scénarios et des reproches grotesques que la personne adulte avec laquelle il vit a exprimés et qu'il reprend à son compte sans jamais les avoir observés ou vécus avec l'autre parent. La plupart du temps il suffit de demander „Qu'est-ce que tu veux dire par cela?“ pour constater que l'enfant ne sait point de quoi il parle.

Le diagnostic et l'intensité du SAP doivent être constatés sur la base du comportement de l'enfant, et non pas sur la base de l'ampleur des manipulations auxquelles l'enfant est exposé. Il est indispensable de faire un diagnostic consciencieux du système familial dans son ensemble et d'identifier la/les personne(s) manipulatrice(s). Aussi est-il nécessaire d'élucider le rôle du parent dit aliéné et la part qu'il a, le cas échéant, au processus d'aliénation, afin d'éviter des faux diagnostics.

Le syndrome d'aliénation parentale n'est pas un simple acte consistant à contrecarrer ou refuser le contact d'un enfant avec son parent vivant à l'extérieur du foyer. Ce n'est pas non plus toute sorte d'aliénation de l'enfant, mais plutôt un trouble chez l'enfant issu d'un traumatisme psychique et qui relève de la psychiatrie. Contrairement à d'autres approches, telle l'approche psychodynamique en cas de refus de l'enfant d'être en contact avec un de ses parents, le SAP résulte régulièrement d'un acte consistant à empêcher ou à contrecarrer massivement la fréquentation de l'autre parent et / ou à manipuler ou à endoctriner l'enfant, la manipulation étant l'acte – conscient ou inconscient – du parent assurant principalement l'éducation de l'enfant et / ou d'autres personnes de référence (sans différence de sexe !) dont l'enfant est dépendant. Souvent, les modèles d'identification manipulateurs présentent eux-mêmes des problèmes spécifiques et des particularités psychiques comme des troubles de la personnalité narcissiques ou borderline, des expériences traumatisantes vécues durant l'enfance, un traitement paranoïde d'une crise de divorce et / ou des psychoses. Le comportement et l'attitude des professionnels impliqués dans le divorce (médecins, psychologues, juristes et agents des offices d'assistance aux jeunes) jouent également un rôle important dans le déroulement ultérieur des processus d'aliénation.

La dévalorisation, la représentation négative dénaturée et non réaliste de l'autre parent, le boycottage des fréquentations, la rupture des contacts, de fausses informations ciblées, une influence suggestive et / ou transmission de doubles messages déconcertants comptent parmi les importantes techniques d'aliénation mises en œuvre. Les enfants sont parfois victimes de violences psychiques (p.ex. menace de retirer son amour et / ou de se suicider) et physiques directes (p.ex. coups, enfermement). Ainsi, le conflit de loyauté de l'enfant est aggravé davantage encore. La peur, la dépendance et l'identification de l'enfant avec son parent aliénant sont des facteurs importants dans la genèse des symptômes chez l'enfant. Le « syndrome de Stockholm » inhérent aux prises d'otages ou à certains systèmes de sectes, repose sur un psychodynamisme analogue. Certains cas de SAP sévère présentent des éléments communs avec le dynamisme inhérent au « syndrome de Munchhausen par procuration » (Muenchhausen Syndrome by Proxy : MSP); ce trouble grave atteint les enfants dont les parents simulent – ou encore provoquent et induisent artificiellement, voire aggravent des symptômes de maladies chez leurs enfants.

4. Impacts psychiatriques et psychosomatiques du SAP à l'âge adulte des enfants de parents divorcés

Induire le SAP à un enfant équivaut pour plusieurs auteurs à un abus psychique / narcissique grave de l'enfant et relève alors de la psychotraumatologie. L'abus psychique comporte tous les actes et omissions des parents et des soignants qui font peur aux enfants, qui les surmènent ou qui leur donnent le sentiment d'être inutile et qui sont susceptibles de porter préjudice à leur développement psychique et / ou physique. ICD 10 classe l'« abus psychique » dans la catégorie diagnostique T 74.3 (DIMDI 1994). Juridiquement parlant, le SAP équivaut au fait de compromettre gravement la santé, la sécurité ou le bien-être moral de l'enfant moyennant l'exercice abusif de l'autorité parentale et l'exploitation de la dépendance de l'enfant au sens de l'article 1666 du BGB. Ce fait est malheureusement minimisé ou nié par de nombreux détracteurs

du concept SAP qui réduisent ce problème au simple « conflit parental » et / ou au « conflit de loyauté » existants en cas de séparation ou de divorce des parents.

Hormis le fait qu'il ne convient pas de rendre le débat scientifique sur le SAP émotif, l'émotivité créée par certains critiques est préoccupante dans la mesure où elle empêche l'éclaircissement de certaines questions ouvertes moyennant des études de longue durée (voir le chapitre 8 du présent article). En outre, cet état fait quelquefois traîner les interventions psychologiques et juridiques déterminées pourtant nécessaires dans l'intérêt de la protection de l'enfant. En cas de SAP sévère, les relations et les contacts entre l'enfant et son parent autrefois bien-aimé et quelquefois même avec ses frères et sœurs sont interrompus durablement, voire souvent définitivement – avec toutes les conséquences qui s'ensuivent.

Le traumatisme psychique de l'enfant atteint du SAP, du parent délaissé et d'autres parents proches (les grands-parents par exemple) est rarement pris en compte de manière adéquate. Ainsi, les personnes traumatisées atteintes de problèmes psychiques, psychosomatiques ou psychiatriques graves se retrouvent souvent dans les cabinets des neurologues, des psychiatres et / ou des psychothérapeutes, voire dans des cliniques spécialisées.

L'induction du SAP débouche sur une incohérence systématique chez l'enfant au niveau de la perception qu'il a de lui-même, de celle qu'il a d'autrui et sur une profonde aliénation de soi. Un enfant atteint du SAP désapprend à faire confiance à ses propres sentiments et à sa propre perception. Pris dans sa dépendance, il en est réduit à la bienveillance du parent programmeur qui l'influence. Il perd la sensation de la réalité et de ses propres contours. Son identité propre se trouve ébranlée, délavée et fragilisée. Conséquences : auto-évaluation négative, grandiose surestimation de soi, manque d'amour-propre et insécurité profonde.

Sous la forte pression d'adaptation et de loyauté induites par le comportement aliénateur, l'enfant apprend à se plier aux attentes des autres : il ne pourra développer ni individualité ni autonomie suffisantes. Les conséquences typiques en sont des troubles sévères de la personnalité quasiment impossibles à dissiper, le phénomène du « faux Soi » par exemple. A titre d'exemple, on rencontre ce phénomène en cas de dysfonctionnements alimentaires, de toxicomanies et de dépendances, de capacités défaillantes post-traumatiques et dans d'autres maladies psychiques et psychosomatiques. « Qui suis-je ? » « Qu'est-ce que je pense ? », « Qu'est-ce que je sens vraiment ? » - pour les personnes concernées, ces questions restent souvent une source lancinante d'interrogations et d'insécurité tout au long de leur vie.

La récusation active imposée par autrui, la négation et l'occupation négative déformée du parent autrefois bien-aimé opèrent un endommagement du Moi et du fond de l'enfant atteint, particulièrement d'une partie de son Moi biographique et de son origine, endommagement plus profond encore que celui provoqué par la perte proprement dite (en cas de décès d'un parent par exemple). L'enfant doit refouler ses sentiments pressants de culpabilité et la partie héritée du parent de sa personnalité, ou encore s'en libérer, c'est-à-dire les « amputer » au sens figuré. Il lui sera difficile, voire impossible, d'opérer, pendant sa puberté, le détachement de son parent idéalisé qui l'élève aussi bien que celui de son parent dévalorisé. Son enracinement stable dans le système d'origine familiale du parent séparé fait défaut. Ce facteur peut être la cause de problèmes d'évolution durables supplémentaires pouvant se transmettre d'une génération à l'autre¹.

¹ Mullen et al. 1996 ; Gordon 1998 ; Amato, Booth 2000 ; Wallerstein et al. 2000, 2002; Hirsch 2004; Boch-Galhau, Kodjoe 2005 ; Marquardt 2005 ; Baker 2005 ; Summers, Summers 2006 ; Sobal 2006

Les complexes symbiotiques pathologiques présents en cas de SAP forment le fond de ce qu'on appelle les « maladies du Moi ». Les variétés de ces troubles psychiatriques / ces maladies peuvent aller du syndrome borderline, des troubles de la personnalité, des dépressions, des maladies d'angoisse jusqu'aux toxicomanies ou à des maladies psychosomatiques en passant par des troubles sexuels ou des déviations sexuelles. Dans des cas moins sévères, les impacts apparents, même s'ils sont plutôt discrets, provoquent quand même une altération substantielle de la qualité de vie des personnes concernées.

Dans son comportement relationnel et ses contacts affectifs, un enfant atteint du SAP apprend à se comporter selon des modèles quelquefois extrêmes de soumission et de domination (s'aplatir devant ses supérieurs et jouer au petit chef avec ses subordonnés). Pour lui, le fait que l'amour et le relationnel peuvent être mis au service d'une volonté de contrôle ou de manipulation est une expérience réelle. En conséquence, il aura du mal, plus tard, à tolérer l'intimité et la proximité, de peur de se voir à nouveau accaparé et privé de son identité. Il en résulte qu'il aura du mal à concevoir des relations marquées d'une proximité et d'une distance appropriées. S'il est si difficile d'identifier l'abus de pouvoir psychique ou narcissique en tant que tel, c'est qu'il ne se présente pas sous forme d'intention de léser mais qu'il se voile souvent « derrière le masque de l'amour ». Compte tenu de ses impacts fatals psychopathologiques chroniques, il ne peut en aucun cas être toléré – pas plus que les autres formes d'abus et il s'agit d'en protéger les enfants.

Par analogie à la controverse sur la majorité pénale, l'évaluation de la prétendue volonté de l'enfant devra prendre en considération la question de savoir si le niveau de développement de l'enfant est tel qu'il est capable d'une détermination libre, consciente et autonome, voire si la prétendue « volonté autonome » de l'enfant n'est pas imputable à des manipulations (phénomène d'indépendance, voire de « sa propre opinion », symptôme du SAP). Dans le contexte de l'élucidation du SAP et de reproches d'abus sexuel de l'enfant faits dans le cadre de conflits inhérents à la séparation ou au divorce des parents, les résultats des recherches scientifiques sur la mémoire et la suggestibilité des enfants sous l'impact de l'influence exercée par des personnes adultes, des influences sociales et de l'influence de contraintes confèrent une importance toute particulière à la question de la volonté exprimée par l'enfant et du souvenir de l'enfant. Pour éviter des mauvaises décisions lourdes de conséquences, tant pour les enfants que pour les parents dans le contexte des explications relatives au droit de garde, les faits suivants doivent faire l'objet d'un diagnostic différentiel particulièrement vigilant : 1. abus sexuel réel ; 2. « abus de l'abus » en tant que stratégie ou pathologie (par exemple la projection tardive sur le partenaire de fantasmes sexuels suite à des événements d'abus traumatisants vécus par l'enfant ; élaboration paranoïde de la séparation et du divorce ; psychoses) ; 3. reproches injustifiés d'abus en cas de syndrome d'aliénation parentale.

Nous avons connaissance de plusieurs cas de mauvaises décisions lourdes de conséquences et des évolutions négatives / maladies psychiques qui s'ensuivent. Cela soulève la question de la « faute professionnelle » commise par les médecins, les psychologues et les juristes ainsi que les questions de responsabilité et de dommages et intérêts qui en résultent dans le cadre des décisions relatives au droit de visite et à la garde des enfants.

Le maintien, voire le rétablissement des relations originales de l'enfant avec son père et avec sa mère, constitue en règle générale un aspect central de « la santé, la sécurité et la moralité de l'enfant » tout autant que la « tolérance en termes de liens affectifs » représente un critère important lorsqu'il s'agit d'évaluer la capacité éducative des parents et d'attribuer le droit de garde de l'enfant.

5. Conséquences de l'aliénation et de la rupture des contacts sur les parents concernés

Les conséquences à court et à long terme de la cessation des contacts avec l'un des parents sur le développement de la personnalité d'un enfant ou d'un adolescent se trouvent depuis longtemps au centre de l'intérêt scientifique. En revanche, les conséquences sur les parents n'ont guère fait l'objet de travaux de recherche, d'écrits ou de discussions. Or, ces paragraphes portent sur les conséquences que peut avoir la cessation des contacts avec son propre enfant sur le développement de la personnalité de ses parents, leur satisfaction de vivre et leur qualité de vie, ces deux aspects étant intimement liés, et, en même temps, aux structures relationnelles globales inhérentes au système familial suite à une séparation ou un divorce.

Dans le cycle de vie d'un couple, le passage à l'état de parent marque le début d'une phase qui réserve une tâche d'évolution spéciale aux deux parents ainsi qu'à leur enfant : la mise en place de contacts affectifs et de relations mutuelles et réciproques. Dans les différents rôles d'objets d'amour primaire, de soignant, de protecteur, d'éducateur, de soutien de famille, de modèle à suivre ou de rôle-modèle, l'identité de la mère, celle du père et la personnalité des parents se développent de concert avec le développement de la personnalité de l'enfant en fonction de la création des liens affectifs avec l'enfant, de la prise en charge de la fonction de père ou de mère. Dans notre société, le développement d'une identité de mère n'est guère remis en cause.

L'affinité naturelle entre une mère et son enfant et leur amour réciproque ne le sont pas non plus. Il n'en est pas de même pour le développement du père, pour son identité de père, son affinité et son amour pour l'enfant. Suite à une séparation, les pères se voient souvent contester et dévaloriser leur qualité de parent.

Avec la naissance de son premier enfant, le « nouveau » père peut commencer à prendre conscience de ce que son propre père a signifié pour lui, de ce qu'il lui a donné pour sa vie – et de ce qui a pu lui manquer quand il était enfant, de ce qu'il aurait désiré, de ce dont il aurait eu besoin. Grâce à la confrontation avec son propre père, le « nouveau » père développe une conception élargie de Soi : l'idéal de père auquel il veut ressembler. Ses soins et sa responsabilité pour sa famille consolident son identité générale, ils sont le garant de sa considération sociale. Les résultats scientifiques prouvent qu'il suffit que des règles peu fiables concernant le droit de visite entraînent la perte de la vie commune du père avec son enfant pour que l'identité de père, sa conscience en tant que tel et son amour-propre subissent des effondrements massifs. En cas de rupture totale des contacts, les préjudices présumés doivent être plus grands encore.

Il est difficilement concevable que la perte d'un enfant, certes vivant mais inaccessible suite aux interventions internes, inhérentes au dynamisme familial et externes d'ordre juridique ou institutionnel puisse être assumée et surmontée dans le cadre d'un processus d'affliction. Un homme-père séparé se verra accorder moins de compréhension et moins de sympathie par son environnement social, et ses regrets seront moins facilement acceptés que ceux d'une femme-mère qui continue à vivre avec ses enfants. Les résultats scientifiques s'accordent à prouver que les pères privés du contact avec leurs enfants présentent souvent des états de déstabilisation psychique et physique, d'effondrement de leur concept du Soi, de crise d'identité, de maladies psychosomatiques diverses et des taux d'accident, de suicide et d'homicide plus élevés. Des chiffres analogues portant sur des mères exclues ne sont pas disponibles.

La performance des pères ou des mères peut être limitée jusqu'à l'incapacité professionnelle, ou, au contraire, exagérée à l'extrême (workaholic), cet état pouvant s'accompagner de séquelles somatiques multiples. Outre les conséquences susmentionnées, les études portant sur des familles divorcées montrent de manière unanime que la capacité d'adaptation des pères, c'est-à-dire leur prise en compte des événements de séparation et leur sentiment existentiel psychique

et physique quelques années après leur divorce, est en rapport avec la conservation de rapports étroits avec leurs enfants. La perte intérieure et extérieure du rôle de père peut entraîner une destruction irréparable de leur identité générale, cela générant des regrets profonds dont le père aura du mal à se remettre, voire dont il ne se remettra jamais. Il est possible que la condition sentimentale générale psychique du père reste troublée et marquée par ses sentiments de culpabilité ou de pudeur ressentis à propos de la trahison de son propre idéal de père, et ce même bien des années après la rupture des contacts. Leurs sentiments d'impuissance, de détresse et d'inutilité les conduisent souvent à une attitude d'abnégation passive – et d'abandon de responsabilité dans d'autres domaines de la vie également. La biographie des parents qui, malgré tous leurs efforts, ont perdu tout contact avec leur enfant, subit une rupture. En effet, ces parents ne peuvent plus apporter la moindre contribution à son éducation et n'ont même plus le droit d'accompagner leur enfant.

Le nombre de mères subissant ce même sort est croissant. La cessation forcée du contact mère – enfant entraîne pour elles des conséquences aussi destructives que pour les pères. S'il existe des différences, elles résultent de la socialisation respective des hommes et des femmes, de leur structure psychophysiologique, de l'évolution biologique des liens entre la mère et son enfant durant la grossesse, l'accouchement et au cours des premiers mois de la vie de l'enfant. Personne de référence primaire, la mère entretient une relation émotionnelle étroite avec son enfant, ce dernier étant souvent, pendant un certain temps, la source d'identification primaire de sa mère qui le chérit.

Le comportement de l'environnement social, attaché à son idéal presque mystique de mère, sera marqué de préjugés et de méfiances à l'égard d'une mère ayant perdu le contact avec ses enfants suite à une séparation. Ainsi, les mères, au lieu de trouver la compréhension et le soutien dont elles auraient bien besoin, éprouvent souvent une douloureuse récusation supplémentaire, même de la part de leurs propres familles. Par peur de blessures supplémentaires, elles réagissent souvent en cessant de se battre et en faisant des dépressions au lieu d'avoir une attitude proactive. La paralysie impuissante qui saisit souvent les mères quand elles se voient retirer leur enfant présente des symptômes analogues à ceux de l'« impuissance apprise » pouvant favoriser la genèse de maladies psychosomatiques.

Les rapports intacts animés entre parents et enfants ne sont qu'un facteur dans l'observation de la satisfaction générale de vivre des pères et des mères. Or, ce facteur affecte aussi tous les autres domaines de la vie et exerce une influence profonde sur la qualité, la conception et le déroulement de la vie des parents.

6. Le dynamisme relationnel et l'arrière-plan psychodynamique en cas de SAP

6.1 Au niveau des parents programmeurs

Le divorce, comme toute crise de la vie, réveille des sentiments non maîtrisés (angoisse, colère, tristesse, danger) et des thèmes relevant de la biographie de la personne concernée (par exemple: événements traumatisants de l'enfance). La douleur et les expériences de séparation remuent ces anciens sentiments qui viennent s'ajouter aux émotions actuelles. Ceci explique l'intensité, voire parfois l'irrationnel du vécu et du comportement émotionnels de l'une ou des deux parties du couple. Les anciennes blessures qui n'ont effectivement rien à voir avec le partenaire se projettent sur lui / elle, les problèmes actuels se rattachent à lui / à elle.

Si les parents programment leur enfant, c'est qu'ils n'ont pas réussi à assimiler de manière constructive l'expérience douloureuse de la séparation, la tristesse, la peur de la perte et du délaissement, l'espoir déçu et les attentes non remplies. Ils ne réussissent pas à apprécier à leur juste valeur les nouvelles chances que leur offre la nouvelle situation pour réussir leur propre vie,

pour s'y mettre de manière constructive en réorganisant leurs relations familiales. L'ex-partenaire reste le méchant / la méchante qui est coupable de toute la misère. Ces parents ne sont guère capables de voir leur propre responsabilité dans le conflit.

Lorsqu'un des parents programme son enfant contre l'autre parent, c'est qu'il a une peur panique de perdre son enfant après avoir déjà perdu son partenaire. Ou ce sont des sentiments de vengeance qui le poussent à vouloir frapper ou tourmenter l'autre parent. Il forme une coalition étroite avec l'enfant, coalition à laquelle personne d'autre ne peut accéder: „Nous contre le reste du monde“. Ceci crée une affection pathogène d'angoisse dans laquelle l'enfant est pour ainsi dire détenu sans pouvoir y échapper. Parfois, une telle affection d'angoisse peut avoir des traits paranoïaques au sens d'une „folie à deux“, d'une situation qui requiert un traitement psychiatrique.

Remarque: La problématique des « enfants de parents psychiquement malades » ne peut pas être abordée de manière détaillée ici. Nous pensons toutefois que des travaux de recherche supplémentaires à ce sujet seraient très utiles dans le cadre du SAP.

Certains reproches injustifiés d'abus sexuel doivent être vus sous cet angle-ci. Dans une telle situation, le parent programmeur est convaincu - en se surestimant de manière grossière - qu'il doit protéger l'enfant contre l'autre parent. En fin de compte, l'enfant dépendant se trouve séquestré et instrumentalisé, pour soi-disant « sa propre protection ». Une réaction qui peut éventuellement se comprendre dans un certain sens dans l'optique du parent concerné est fatale pour l'enfant concerné.

6.2 Au niveau des parents marginalisés

Chez les parents marginalisés, ce sont des sentiments d'impuissance, de détresse et de désespoir croissant qui prévalent. Ils ne s'attendaient pas à ces processus d'aliénation ayant commencés soit directement à la séparation soit progressivement à la suite de celle-ci et ils y sont dorénavant exposés sans pouvoir intervenir activement pour obtenir un changement. Ils ressentent que leurs relations avec leurs enfants qui étaient encore fondées sur la confiance et l'amour il n'y a pas longtemps et ce depuis de longues années de vie familiale commune sont en train de subir des changements dramatiques.

Les histoires relatées par les enfants relatives au « non-paiement prétendu de la pension alimentaire », au « traitement cruel de l'autre parent », au « désintérêt dont l'autre parent faisait preuve depuis toujours », p. ex. l'argument « Tu n'étais même pas présent à ma naissance ! » les effrayent et les laissent incrédules.

Les tentatives de rectification deviennent des essais de justification et se tournent contre eux. Les enfants ont fini par couper toutes les bonnes expériences communes auxquelles le parent refusé pourrait se référer, p.ex. : « Si Maman nous a lu des histoires tous les soirs, c'était pour empêcher Papa de nous approcher. » Le comportement des enfants devient de plus en plus distancé et irrespectueux, et ce sans que le parent qui s'occupe d'eux n'essaye de faire cesser cette conduite inappropriée. Bien au contraire, leur comportement est imputé à l'incapacité du parent marginalisé.

Celui-ci commence à adopter une attitude de victime et à chercher de l'aide. Toutefois, il comprendra bientôt que ni son avocat ni l'office d'assistance aux jeunes ne pourront l'aider à stopper la destruction des relations. Il commence à craindre qu'on ne croira pas que la relation avec son enfant était bien intacte jusqu'au moment de la séparation des parents. Ce scénario débouche souvent sur une situation où même les représentants des institutions impliquées

« prennent le parti » de « ce pauvre enfant », exposé à un « père si cruel et insensible » ou à une « mère si incapable et inconsciente ».

Arrivés à ce point, les parents marginalisés sont comme possédés de l'idée de faire cesser l'attitude hostile de leurs enfants et du parent aliénateur et de convaincre l'autre parent de l'atrocité de son action. Ils finiront toutefois bientôt par comprendre que tous leurs efforts sont utilisés contre eux. S'ils assistent, par exemple, à la représentation du théâtre de l'école, ils entendent des réactions comme « Je ne voulais pas que tu viennes. Je ne veux plus jamais te voir ». Si par contre ils n'assistent pas, on le leur reproche : « Tu ne t'intéresses pas à moi – Je ne veux plus jamais te voir ». Et souvent, ils reçoivent l'invitation bien après le spectacle.

Dès qu'ils se rendent compte de l'absurdité de leurs efforts, ils commenceront, en fonction de leur état psychique, un dialogue intérieur visant à savoir s'il ne vaut pas mieux mettre fin aux rapports déjà en pleine dissolution avec leurs enfants, ou poursuivre leurs efforts afin de faire cesser leur douleur psychique et physique. Souvent, ces parents cherchent de manière « obsédée » à entrer en contact avec d'innombrables experts, amis et connaissances pour leur demander aide et conseil.

Ils feront toutefois l'expérience douloureuse d'être récusé même par des membres de leur propre famille ou par leurs amis qui mettent leurs déclarations en doute et qui ne les croient pas. Ils se voient attribuer une part de faute et de responsabilité du comportement hostile et négatif de leurs enfants.

La prise de pouvoir souvent inappropriée des enfants pris au centre du conflit parental et appelés à prendre parti ne manquera pas de les surmener totalement. Marqué par la peur de la perte totale de son enfant, le parent récusé abandonne souvent sa compétence d'éducation, laissant les enfants faire pour perdre finalement toute leur autorité de parent.

Le parent marginalisé se voit alors de plus en plus isolé, en proie à un doute profond en soi qui devient plus fort que lui-même. Sa conscience en lui, déjà dégradée suite à la séparation de son couple, s'effondre de plus en plus. Il subira des difficultés de concentration et des pertes de sa performance professionnelle, pouvant aller jusqu'à des troubles psychosomatiques. Un parent aliéné verra rarement les personnes de son entourage lui témoigner de l'empathie et de la compréhension, réactions qu'elles réservent plutôt au parent aliénateur et aux enfants, étant donné qu'elles ne comprennent souvent pas les scénarios montés.

6.3 Au niveau de l'enfant programmé

Jusqu'à l'âge de 10 ans, l'enfant ne sait pas distinguer de manière fiable sa propre perception et sa propre imagination d'une part et les histoires qui lui sont racontées de l'autre. Le processus de développement de l'épreuve de réalité est durablement troublé si l'enfant ne s'aperçoit pas des divergences entre ses perceptions et les histoires qui lui sont racontées et qu'il ne peut pas les affronter. Les dangers inventés et les allégations mensongères concernant l'autre parent détruisent la confiance de l'enfant en sa propre perception qui lui fait ou lui faisait voir les choses tout autrement.

L'enfant est contraint d'accepter la fausse réalité s'il ne veut pas mettre en jeu sa relation avec le parent avec lequel il vit. La rupture du contact avec l'autre parent l'oblige à abandonner l'épreuve de réalité; il s'approprie les histoires déformantes et manipulatoires du parent avec lequel il vit. Des mécanismes de dissociation se produisent alors à l'intérieur de l'enfant, dissociations au sens psychiatrique. Un enfant vivant dans une atmosphère que la colère et le rejet d'un des parents fait littéralement vibrer finira vite par adopter cette ambiance.

Son besoin de sécurité, sa situation de dépendance, son affliction, sa colère et la peur de perdre aussi le parent avec lequel il vit l'amènent à s'identifier avec le parent programmeur et à se ranger radicalement dans le parti de ce dernier. Plus l'enfant est jeune, plus vite s'effectue ce processus néfaste. L'enfant se trouve alors libéré de son conflit de loyauté insupportable entre ses deux parents, au moins provisoirement et superficiellement. Mais le prix qu'il paye est très élevé. Les traumatismes basés sur des événements réels peuvent se résoudre moyennant une approche thérapeutique qui passe par le souvenir et le vécu. Toutefois, cette approche thérapeutique est rarement couronnée de succès quand il s'agit de traumatismes programmés mélangeant le réel avec l'irréel.

7. Quelles sont les mesures psychologiques et thérapeutiques et les mesures juridiques possibles et nécessaires pour assurer la protection de la personne et la représentation des intérêts des enfants atteints du SAP?

Compte tenu de la situation décrite et des liens existants, il importe que le SAP soit diagnostiqué le plus tôt possible et que toutes les parties intervenant au niveau des procédures de divorce, que toutes les personnes et tous les métiers (parents, juges aux affaires matrimoniales, services sociaux, conseillers, experts judiciaires, avocats) responsables du bien-être psychique et moral de l'enfant y contribuent.

Si le premier secours - judiciaire et extrajudiciaire - n'a pas lieu à temps et de manière appropriée, il devient de plus en plus difficile d'interrompre le développement fatal de l'enfant atteint du SAP. Il existe ici un besoin de rattrapage considérable. Il est essentiel que l'optique centrée actuellement sur le droit des parents change pour prendre davantage en considération les droits et les intérêts de l'enfant comme l'exprime déjà p. ex. la nouvelle loi de révision de la loi allemande sur la filiation *Kindschaftsgesetz* du 1er juillet 1998.

Deux aspects sont d'une importance capitale.

- a) Pour que des conditions optimales de développement de l'enfant soient remplies, l'enfant a besoin de l'affection, de l'assistance et de l'encouragement de ses deux parents - notamment après la séparation et le divorce du couple. Dans ce contexte, il est indiqué de veiller à ce que des interventions institutionnelles inappropriées ne viennent pas aggraver les conflits entre les parents.
- b) La tâche primordiale des parents, des services psychosociaux et des tribunaux compétents dans les affaires matrimoniales consiste à garantir voire à rétablir un maximum de relations que l'enfant peut vivre avec ses deux parents. L'enfant est en bonnes mains s'il vit avec celui de ses parents qui coopère avec l'autre et qui après la séparation / le divorce du couple est prêt et capable de laisser une part active et responsable à l'autre parent dans l'évolution et l'éducation de l'enfant commun / des enfants communs.

7.1 Aspects généraux

Programmes de prévention:

Conférences, discussions aux jardins d'enfants / écoles maternelles, aux écoles et aux universités, stages de formation continue à l'intention des parents et des métiers intervenant en termes de divorce dans l'objectif d'assurer l'information et le transfert des connaissances.

Conseil / thérapie

à l'intention des parents durant les litiges relatifs au droit d'exercice de l'autorité parentale et du droit de fréquentation. Mesures de conseil individuel et familial réalisées avec des assistants sociaux, des médiateurs et/ou des thérapeutes. A ce niveau-ci, le travail avec l'affliction, avec

l'anxiété, avec la colère et avec les projections issues de la biographie propre à chacune des personnes concernées joue un rôle important. Il peut s'avérer utile de faire intervenir des avocats enclins à coopérer au lieu d'aggraver le conflit.

En France et en Allemagne de nombreux centres de conseil aux familles font aujourd'hui participer les enfants et les parents à des programmes dédiés d'intervention de groupe. En Autriche, il faut mentionner entre autres les activités de l'association « Rainbows » en matière de formation continue des personnels qualifiés et de programmes destinés aux enfants, aux adolescents et aux parents visant à leur permettre de surmonter les problèmes liés à la séparation et au divorce. En Suisse, l'association « Trialog -Verein Kinder in Scheidung » joue le même rôle. Au Canada, il existe des programmes d'intervention et de prévention spécifiques destinés aux familles en situation de séparation ou de divorce hautement conflictuelle. La problématique spéciale « enfant aliéné et SAP » est abordée par « l'Association of Family and Conciliation Courts (AFCC) » - toutes ces indications étant fournies uniquement à titre d'exemple.

Ces mesures qui présupposent naturellement une certaine compréhension et la volonté de coopérer, visent à surmonter l'hostilité et le mutisme des deux parents, à corriger les perceptions déformatrices de la réalité, à rétablir l'autonomie des parents, à résoudre voire à réduire les conflits, à élaborer un plan parental commun et à sensibiliser les parents sur les besoins des enfants communs et sur leurs perspectives d'avenir. Il s'agit donc d'un changement paradigmatique visant à s'éloigner des intérêts unilatéraux des parties et à s'approcher d'une responsabilité parentale dans l'esprit des besoins et des intérêts entendus des enfants communs.

Interventions psychologiques et thérapeutiques à l'intention des familles très impliquées dans le litige

Commençons par l'analyse diagnostique de la famille, le diagnostic et la constatation des résultats. Formation psycho-éducative des parents et information sur l'importance pour l'enfant d'avoir des relations avec ses deux parents; travail parental centré sur l'enfant. Thérapies familiales systémiques modifiées. Offres ambulatoires d'aide et d'intervention en cas de crise proposées par des institutions pratiquant une approche systémique.

Le cas échéant: hospitalisation, mesures de prévention et de rééducation avec les deux parents à l'intention des enfants présentant un développement et un comportement singuliers dans des établissements possédant des expériences en matière psychosomatique et de thérapie familiale. Ceci peut s'avérer nécessaire notamment en cas de problèmes d'abus, d'exercice de violence, d'abus de stupéfiants ou d'alcool, de troubles psychosomatiques graves et de SAP sévère.

L'objectif de ces mesures devrait consister, en cas de contacts rompus, à préparer le contact et des relations entre l'enfant et le parent dissocié, rétablir la réalité, corriger chez l'enfant et chez les parents la perception déformée de soi et d'autrui, reconstruire les relations sentimentales détruites, rétablir une communication fonctionnelle, commencer à réorganiser les relations familiales, traiter le cas échéant les problèmes individuels issus de la biographie personnelle, faire un travail de prophylaxie et, suivant la gravité des troubles, à prévoir pour les enfants atteints une thérapie qui tienne compte des résultats de la psychotraumatologie moderne. Les façons de procéder en matière de mesures thérapeutiques spécifiques relatives aux enfants atteints du SAP sévère et les principes et facteurs du processus thérapeutique de déprogrammation à prendre en considération sont décrites de manière détaillée dans les travaux de R. A. Gardner et de S. Clawar et B. V. Rivlin.

Intervention psychologique suite à une instruction judiciaire

Expertises juridiques (non pas purement diagnostiques mais plutôt sous forme d'une démarche progressive orientée sur le processus et centrée sur l'enfant. L'objectif consistant à rétablir la communication, rechercher une solution amiable, coopérer avec le tribunal et avec des avocats responsables accordant la priorité au bien-être de l'enfant avant les intérêts des parties. Nous considérons le rôle et la responsabilité des avocats comme étant d'une importance toute particulière. Il peut éventuellement être utile de prévoir une phase de test. Le cas échéant, un expert, un „accompagnateur de procédure et de visite“ ou un thérapeute pourront accompagner les familles et servir d'interlocuteur à l'enfant ou à chacun des parents en cas de problèmes.

Accompagnement ultérieur

Pour des familles très impliquées dans le litige pendant une période prolongée, présence d'un accompagnateur en cas de nouvelle situation de crise avec l'objectif de mettre en oeuvre une pacification à long terme, une réorganisation du système familial modifié, une protection à long terme des enfants et la „paix de l'âme“ des membres de famille concernés. Dans ce contexte, il est très important que l'accompagnateur fasse preuve d'une attitude générale basée sur l'estime, l'empathie, de détermination et d'une approche basée sur les ressources disponibles et non pas sur les déficits.

Ursula Kodjoe

Contact

Ursula Kodjoe
Dipl.-Psych., Soz.-Arb., Mediatorin
ukodjoe@gmx.de

PERTE DU LIEN PARENTAL . LES RÉPONSES DES AUTORITÉS JUDICIAIRES – NADIA DE VROEDE

« Je veux simplement que mes trois enfants vivent entre leur père et leur mère ». Ce message simple, profond et respectueux de l'enfant a été dit il y a quelques jours par un papa victime d'un enlèvement parental international.

La garde de ses trois enfants lui avait été confiée mais leur maman les avait enlevé en 1998. Après trois années de procédures et de démarches multiples, deux enfants ont pu revenir en Belgique. Malheureusement, le troisième enfant est actuellement toujours retenu à l'étranger. A la question de savoir s'il avait aujourd'hui des nouvelles de son troisième enfant, le père répondit au journaliste qui l'interrogeait que jamais, depuis 1998, la mère n'avait autorisé cet enfant à lui téléphoner. Le père avait tout au plus la possibilité d'un très bref contact téléphonique avec son fils, quand sa fille téléphonait à son frère. Les contacts sont donc malheureusement rares et très difficiles. De plus, la communication est difficile sinon impossible. Depuis 8 ans, l'enfant s'est construit avec une image négative de son père.

Malgré tout, le père restait positif et je voudrais rendre hommage tout spécialement à ce papa, qui malgré cette rupture brutale et longue, continue à être modéré et respectueux dans ses propos envers la mère de ses enfants. Il dira, ainsi, lors de son interview : « quoi qu'il arrive, nos trois enfants ont deux parents. Je le revendique et j'ai vraiment envie qu'ils se construisent le mieux possible avec ce qu'ils peuvent intégrer de l'image positive de leur maman et de leur papa ».

Si j'ai commencé mon propos en vous parlant de ce dossier, c'est pour insister sur le fait que le risque de perte du lien parental avec le parent victime de l'enlèvement constitue un danger réel et important dans les dossiers de rapt parental. Le parent rapté doit pouvoir justifier son acte auprès de l'enfant. Il le fait le plus souvent en noircissant au maximum l'image de l'autre parent. De plus, la distance géographique, le manque de choses partagées en commun et l'effacement progressif des souvenirs ne font qu'accentuer cette perte du lien.

L'effacement progressif du lien parental n'est toutefois malheureusement pas limité aux seuls cas d'enlèvements parentaux internationaux. Comme autorités judiciaires, nous sommes confrontées à de nombreuses situations, dites nationales, tout aussi douloureuses pour les parents et les enfants qui en sont les victimes. La réalité, c'est qu'il y a un nombre croissant de séparations dans lesquelles un des deux parents n'arrive plus à exercer pleinement son autorité parentale ou même plus modestement à maintenir des contacts avec son enfant. Il suffit de regarder le nombre de plaintes déposées quotidiennement dans les commissariats pour non-représentation d'enfant. En Belgique, en un an – plus précisément entre le 1er juillet 2005 et le 30 juin 2006 – plus de 20.000 plaintes ont été déposées. Rien que dans l'arrondissement judiciaire de Bruxelles 2.301 plaintes ont été déposées...

D'un point de vue judiciaire, quelles réponses peut-on apporter à ce qui constitue souvent de véritables drames humains ? Trois approches sont possibles. Il y a tout d'abord le protectionnel, c'est-à-dire les mesures protectionnelles à l'égard de l'enfant qui peuvent être prises dans le cadre de l'aide et de la protection de la jeunesse. Il y a ensuite le civil et enfin le pénal.

Concrètement, quelle voie faut-il privilégier ? Par ailleurs, la justice dispose-t-elle de suffisamment de moyens pour prévenir le risque de perte du lien parental ? Comment la justice

peut-elle diagnostiquer qu'il y a aliénation parentale ? Une fois diagnostiqué, quelle réponse apporter ?

Je tenterai de répondre modestement à toutes ces questions, à partir de ma pratique de magistrat de la jeunesse et à partir également d'échanges de réflexions avec d'autres intervenants auprès des familles séparées. En effet, depuis quelques années déjà, la question du syndrome d'aliénation parentale – que je nommerai plutôt la question de la perte du lien parental – est de plus en plus, en Belgique, au cœur de nombreuses discussions entre intervenants auprès des familles séparées. Aux audiences, les parties, les avocats n'hésitent plus à invoquer cette problématique et les experts désignés par les juges sont amenés régulièrement à examiner également la question.

Penchons-nous par exemple sur le cas de ce père qui comparaisait récemment pour non-représentation d'enfant. Lors de la séparation du couple, les enfants avaient été confiés à leur mère. Des difficultés relationnelles avaient opposé la mère à ses enfants et le juge avait décidé de confier l'hébergement principal des enfants au père. Depuis lors, c'est-à-dire depuis huit ans, les enfants n'avaient quasiment plus de contact avec leur mère.

L'audience pénale était en quelque sorte le point d'orgue de l'intervention du judiciaire et faisait suite à de très nombreuses autres interventions judiciaires tant au civil qu'au protectionnel. Plusieurs procédures civiles avaient été tout d'abord engagées. Des expertises avaient été effectuées. Les enfants avaient été entendus à plusieurs reprises. Un Espace-Rencontre était intervenu également, le tout en vain. La situation restait bloquée.

Le parquet décida alors de saisir un juge de la jeunesse au protectionnel plutôt que d'agir au pénal. En effet dans une situation de rupture du lien entre un enfant et son parent, le ministère public a tendance à privilégier l'intervention au protectionnel à l'intervention pénale.

Au protectionnel, quelle mesure faut-il envisager ? Faut-il se borner à un accompagnement psychologique des enfants ? Faut-il aller jusqu'à retirer l'enfant de son milieu de vie ? Dans certaines situations extrêmes, le placement certainement sera la seule solution pour sortir l'enfant d'un milieu toxique pour lui et pour mener, dans un lieu neutre, un travail avec lui et ses deux parents. Par contre, le risque est réel que la mesure de placement soit vécue comme une agression, tant par l'enfant que par le parent aliénant. La mesure de placement peut donc amener le parent aliénant et l'enfant à se complaire en victime, sans remise en question dans le chef du parent.

Dans le dossier que je viens d'évoquer, plusieurs mesures avaient été prises au protectionnel, comme la désignation d'un nouvel expert, l'intervention à nouveau d'un Espace-Rencontre... En vain, la situation n'évolua pas et les enfants étaient même encore plus montés contre leur mère.

Quel bilan peut-on tirer de toutes ces décisions et interventions judiciaires ? Tout le travail accompli n'avait-il donc servi à rien ? Pourtant, les différents juges qui s'étaient succédés dans cette affaire semblent avoir été soucieux de prendre en compte les difficultés des enfants. Ils sont intervenus avec délicatesse et progressivement. Ils se sont entourés d'experts, pour tenter de bien cerner la situation.

Mais que faire aussi, comme magistrat, quand on est face à des diagnostics contradictoires, les uns parlant de SAP, les autres excluant celui-ci et expliquant le rejet de la mère par des causes multiples tenant tant aux deux parents qu'aux enfants ?

Après les interventions civiles et protectionnelles qui, il faut le reconnaître, n'avaient pas permis de débloquer la situation, la maman décida de citer le père de ses enfants devant le tribunal correctionnel. Devant celui-ci, chaque partie, se basant sur des expertises différentes, allant dans des sens différents, plaidait des versions contradictoires des faits. L'avocat de la mère plaidait le syndrome d'aliénation parentale et demandait que le père soit lourdement sanctionné. L'avocat du père plaidait le refus catégorique des enfants, en raison des difficultés relationnelles de ceux-ci avec leur mère. Il rejetait ainsi la cause de la rupture sur la mère.

Le juge suivit la thèse du syndrome et condamna lourdement le père. Le père interjeta appel. De fait, les choses ne semblaient peut-être pas aussi simples qu'il avait paru au premier juge. Les enfants – des adolescents – souhaitaient intervenir volontairement dans la procédure pénale, devant la Cour d'appel, et avaient fait personnellement le choix d'un avocat. Les enfants se trouvaient dans la salle d'audience et leur avocat demandait à la Cour d'appel correctionnel d'entendre ceux-ci. Ils avaient l'intention d'expliquer à la Cour que le refus de voir leur mère était leur choix personnel et que leur père n'avait strictement rien à voir dans leur décision.

Quand on fait le bilan total d'une telle histoire, intervention civile, protectionnelle puis pénale, on a envie de crier au gâchis. Comment ces enfants peuvent-ils grandir, en ayant une telle image de leurs deux parents.

Heureusement, de telles situations extrêmes ne sont pas la majorité. De plus, relativement rares sont les véritables situations de SAP, c'est-à-dire les cas où un parent aliénant détourne l'enfant du contact de l'autre parent et se révèle un agent hautement toxique pour l'enfant.

Pour prévenir ces situations extrêmes – et pour prévenir aussi et surtout toutes les autres situations de rupture de lien avec un parent – il me semble important, comme autorité judiciaire, d'être extrêmement vigilant et d'intervenir dès les premiers signes de risque de perte du lien parental.

Comment détecter rapidement le risque de perte du lien parental ? Au niveau des procédures civiles, certains signes peuvent permettre au juge civil de détecter les situations de risque de perte du lien parental : il est notamment intéressant d'examiner quel rôle, quelle place chaque parent attribue à l'autre parent. Je pense aussi que, lorsque des difficultés se posent dans les relations de l'enfant avec un de ses parents, il est important d'évaluer le degré de participation du parent dans le retissage du lien de l'enfant avec l'autre parent. Très concrètement, on entend souvent à l'audience, un parent gardien justifiant les limitations des contacts de l'enfant avec l'autre parent, par des arguments comme l'état de santé fragile de l'enfant, avec dépôt de certificats médicaux, ou encore le fait que l'enfant suivrait des activités parascolaires pendant les week-ends. Face à des difficultés d'un parent de pouvoir maintenir les contacts avec son enfant, il est intéressant aussi d'analyser les réactions de l'autre parent : trouve-t-il normal ou non qu'il y ait des difficultés ou même rupture ?

Il est d'autant plus important de détecter le risque de rupture du lien parental que le juge n'est pas totalement démuné pour combattre ce risque. Depuis plusieurs années, le législateur a permis de donner une place importante aux deux parents dans l'éducation de leur enfant.

Je pense tout d'abord à la loi sur l'autorité parentale. Le principe d'autorité parentale conjoint est quasiment toujours appliqué par les juges. L'argument selon lequel les parents vivent entre eux un conflit important n'est généralement pas retenu par le juge pour ne pas appliquer le principe de l'autorité parentale conjointe. Ce n'est que dans des situations tout à fait exceptionnelles que le juge accordera l'autorité parentale exclusive à un des deux parents.

La loi sur la médiation familiale donne également aux deux parents leur place à part entière, en leur permettant d'élaborer ensemble les modalités de leur séparation. Fort heureusement, la médiation familiale prend une place de plus en plus importante, y compris dans le contexte judiciaire. Les juges hésitent de moins en moins à inviter les parents séparés à envisager une médiation plutôt que de continuer à instrumentaliser la justice comme arme dans un conflit qui les détruit en même temps que leurs enfants.

Enfin, la loi sur l'hébergement égalitaire permet de donner aux deux parents une place égale, partagée dans la vie de l'enfant.

Au travers de toutes ces législations, le juge substitue le discours de la coparentalité à ceux d'un parent gagnant et d'un parent perdant, ou du bon et du mauvais parent. En appliquant la loi, le juge rappelle à chaque parent la place de l'autre parent. Il rappelle plus particulièrement au parent gardien que le lien de l'enfant avec l'autre parent est non seulement un droit mais aussi une obligation. Les autorités judiciaires ont donc un rôle pédagogique à jouer. Elles peuvent le faire de différentes façons.

Les autorités judiciaires ont tout d'abord la possibilité, à l'audience, de faire passer un message auprès des deux parents et d'inviter ces derniers à entamer notamment une médiation familiale. Le nouvel article 387 bis du code civil, prévoit que le tribunal de la jeunesse tente de concilier les parties et leur donne toutes les informations utiles sur la procédure et en particulier sur l'intérêt de recourir à la médiation. Cela exige naturellement du temps à consacrer aux parties et de la disponibilité de la part des magistrats. C'est parfois difficile, dans la mesure où le contentieux civil a explosé depuis quelques années. Le nombre d'affaires fixées aux audiences civiles de première instance a explosé.

Au tribunal de la jeunesse de Bruxelles, fort heureusement, le cadre des juges a été augmenté tout récemment. Actuellement 20 juges de la jeunesse constituent le tribunal de la jeunesse de Bruxelles. Traditionnellement, les juges assument des audiences protectionnelles et des audiences civiles. L'augmentation du nombre d'affaires est toutefois telle qu'il a fallu spécialiser trois des vingt juges et ne leurs affecter que des audiences civiles.

Au niveau de la Cour d'appel de Bruxelles, également, un projet a été mis en place depuis deux ans environ, dans le but de rencontrer le souci d'être à l'écoute des parents. Très concrètement, tout appel interjeté contre une décision civile du tribunal de la jeunesse, est fixé très rapidement à une audience d'introduction. Les parties et leurs avocats sont convoqués à l'audience. Celle-ci est utilisée à tenter, avec les parties et leur conseil, de clarifier la situation. L'objectif est de comprendre les attentes de chaque parent. Si la situation le permet, les parents sont invités à entamer une médiation familiale. Il leur est expliqué en quoi cela consiste. Je suis frappée, à cet égard, qu'en appel les parties acceptent relativement souvent d'entamer une médiation, après souvent déjà une longue procédure.

Parfois, la cour aboutit à mettre les parties d'accord sur certaines modalités relatives à l'enfant. Si des investigations sont nécessaires, le juge d'appel les décide rapidement, afin d'éviter que la procédure ne se prolonge trop longtemps.

A côté de toutes ces mesures qui sont plus de l'ordre du préventif, d'autres mesures peuvent être diligentées. La nouvelle loi sur l'hébergement égalitaire consacre, par exemple, une pratique déjà bien en place dans les tribunaux. C'est la possibilité pour le juge de prendre d'abord des mesures provisoires et de mettre l'affaire en continuation afin d'évaluer et de vérifier la situation. C'est en sorte quelque part un accompagnement, un suivi par le tribunal de la décision prise.

Celui donne au tribunal la possibilité de revoir sa décision, en fonction de l'évaluation qu'il peut faire de la situation.

Une autre possibilité intéressante offerte par la loi est la faculté laissée à un parent de ressaisir le juge, par simple courrier, en cas de difficultés d'exécution de la décision civile ou de refus de l'autre parent d'exécuter la décision.

Enfin, le législateur, constatant que les plaintes déposées au pénal contre un parent qui ne respecte pas les décisions, sont classées relativement souvent, a souhaité développer au civil dans le cadre de la loi sur l'hébergement égalitaire, des réponses nouvelles, à la disposition du juge civil en cas de non respect de sa décision. Il a notamment prévu la possibilité de procéder à de nouvelles mesures d'instruction telles qu'une enquête sociale ou une expertise. Il a prévu également la possibilité de procéder à une tentative de conciliation ou d'autoriser la partie victime à recourir à des mesures de contraintes, comme désigner des personnes habilitées à accompagner l'huissier de justice pour l'exécution de la décision.

La loi sur l'hébergement égalitaire et réglementant l'exécution forcée en matière d'hébergement d'enfant permet aussi au juge de prononcer une astreinte. La loi prévoit même la possibilité pour le juge de dire que la saisie peut porter sur l'entièreté des revenus, comme pour les pensions alimentaires. Dans certains pays, on recourt beaucoup aux astreintes. Ce n'est pas le cas en Belgique où les astreintes ne sont prononcées que de manière tout à fait parcimonieuse. Les juges semblent en effet assez frileux de mêler une question d'argent à une situation délicate relative aux enfants. Est-ce à raison ? Pendant longtemps j'ai pensé que c'était peu adéquat de prévoir des astreintes. Aujourd'hui je suis plus nuancée. Je crois que dans certaines situations, l'astreinte peut être un moteur et pousser un parent à respecter la décision.

Lorsque la situation est totalement bloquée, il me semble important que le juge s'entoure d'avis d'expert et décide de faire procéder à une expertise. On peut en effet se trouver dans un vrai cas de SAP. Il faut alors en tirer les conséquences et modifier radicalement si nécessaire la situation au civil en accordant l'hébergement au parent qui est en rupture avec l'enfant. De telles décisions sont très difficiles à prendre mais elles sont nécessaires.

Je voudrais maintenant aborder un outil auquel les tribunaux recourent de plus en plus souvent les Espaces-Rencontres. Quelle place faut-il leur réserver ? Je pense que c'est une place importante mais limitée. L'Espace-Rencontre est une solution momentanée qui ne peut se prolonger sur des longues périodes. Je suis personnellement hostile à certaines pratiques qui consistent à maintenir pendant de nombreux mois le système de rencontres entre un parent et l'enfant dans un Espace-Rencontre. Il est important de rappeler que ce lieu neutre ne correspond pas à l'environnement naturel de l'enfant. Il ne peut donc constituer qu'une solution momentanée.

Je reconnais que je propose assez souvent cette solution, à l'audience en cas de rupture entre un enfant et son parent. Le recours à un Espace-Rencontre permet notamment de rassurer et déstresser un peu l'enfant et le parent gardien sur la manière dont le droit aux relations personnelles va se dérouler.

En même temps je suis assez insatisfaite en fin de compte sur le résultat obtenu. Souvent on sort difficilement de ce lieu sécurisant. Le droit aux relations personnelles exercé dans un centre débouche relativement peu sur un véritable droit aux relations personnelles exercé à l'extérieur.

Un regret d'ailleurs à propos de la façon dont les Espaces-Rencontres travaillent. Rares sont les centres qui adressent au juge un rapport sur la manière dont les choses se sont déroulées. Si je peux comprendre le point de vue de ces Espaces-Rencontres qui souhaitent travailler dans une totale neutralité, j'estime que c'est cependant un frein à toute évolution de la situation. Il est en effet important pour le juge de disposer de quelques informations sur le travail mené avec les parents et l'enfant. Cela lui permet de mieux évaluer le contexte le jour où il devra réexaminer la situation.

Au Québec, les services fournissent des rapports sur la manière dont le droit de visite s'est déroulé. Le rapport consiste en une observation et une évaluation. Le service ne fait pas de recommandations et les informations transmises au tribunal sont contenues dans un formulaire identique à tous les services et qui est transmis tant aux parents qu'au tribunal. Je pense que ce serait intéressant que tous les services en Belgique adoptent une telle procédure commune.

Je pense qu'il est également intéressant de rappeler aux deux parents que leur collaboration est attendue et qu'un rapport sera adressé au juge en cas de non collaboration.

Je voudrais maintenant aborder avec vous l'action du pénal. Le pénal constitue une autre façon de forcer un parent récalcitrant au respect des décisions judiciaires civiles. La réponse au pénal peut toutefois prendre plusieurs formes et au parquet de Bruxelles, une réflexion est menée depuis de nombreuses années sur l'intervention du pénal dans les dossiers de non-représentation d'enfants.

La première initiative a été de sensibiliser les services jeunesse des polices locales à cette problématique, de plus en plus préoccupante et en hausse constante. De plus, une démarche par étapes a été mise au point. Lorsque apparaissent les premières difficultés dans l'exercice du droit aux relations personnelles, le service de police informe et oriente les parties vers un médiateur familial. Si la difficulté persiste, le parquet peut proposer une médiation pénale et suspendre les poursuites, le temps de celle-ci. En cas de non collaboration ou d'échec de la médiation pénale, le parquet peut désigner un expert afin de mieux cerner la situation, ce qui permet de décider en connaissance de cause s'il y a lieu de poursuivre ou non devant le tribunal correctionnel.

Avant les poursuites, il y a la possibilité dans certains cas extrêmes de mettre l'affaire à l'instruction et de requérir un mandat d'arrêt. Cela peut sembler étrange, mais j'ai pu observer dans quelques situations mais qui restent exceptionnelles, dans lesquelles tout avait été essayé – le civil avec toutes les procédures possibles, le protectionnel mais en vain – que la comparution devant le juge d'instruction permettait subitement de débloquer la situation. En général, le juge d'instruction remet le parent en liberté, en lui imposant le respect de certaines conditions dont le respect de la décision civile.

Il peut être tentant de placer tous ses espoirs dans le pénal. Certains ont beau jeu de souligner qu'une justice qui énonce des principes et des droits et qui se montre impuissante à les faire respecter, tend à perdre sa crédibilité et son efficacité. C'est vrai mais en même temps, je reste persuadée que le pénal constitue rarement une solution adéquate face à un parent qui persiste dans son refus de respecter une décision civile. Le pénal conduit tout au plus à une apparente régularisation de la situation. Celle-ci n'existe cependant qu'en surface. Au fond de lui-même, le parent ainsi fustigé se sent encore plus une victime incomprise qu'avant.

En réalité, je pense qu'il n'existe pas d'approche unique. Chaque dossier constitue un cas particulier. Et ce qui peut aider à trouver une solution dans certains cas fonctionnera moins bien dans d'autres. Je crois qu'il faut chercher inlassablement à développer des approches nouvelles. Il en est une que je voudrais partager avec vous. Il s'agit d'un projet qui, à l'initiative du Délégué général aux droits de l'enfant, s'intéresse à protéger et aider l'enfant victime des conflits aigus entre ses parents et qui court le risque de perdre le lien avec un de ses deux parents. Ce projet malheureusement est toujours au stade de projet.

Le projet part de la constatation que l'enfant est souvent pris en otage dans le conflit entre ses parents. Il devient même un enjeu souvent psychologique, manipulé et victime d'une démarche abusive de la part d'un parent contre l'autre parent. De plus, les séparations parentales donnent souvent lieu à de multiples procédures judiciaires tant civile, protectionnelle que pénale. L'enfant est embrouillé par la complexité des diverses procédures engagées et des acteurs impliqués. Bref, l'enfant a besoin d'un soutien et d'un accompagnement pour faire face à la crise.

La solution proposée est de désigner un accompagnateur, chargé d'offrir à l'enfant le soutien l'appui le référent l'allié dont celui-ci a besoin. L'accompagnateur se trouvera au centre des différents intervenants auprès de l'enfant. Il effectuera le lien entre ceux-ci. Il assurera la continuité nécessaire dans le parcours que l'enfant va devoir suivre.

Pour les enfants âgés entre 5 et 14 ans, l'idée est de confier au procureur du Roi le soin de désigner l'accompagnateur. Pour les mineurs de plus de 14 ans, l'idée est de ne désigner un accompagnateur que si le jeune ou son avocat en font la demande.

Pratiquement, l'accompagnateur serait mandaté par le procureur du Roi le plus tôt possible après le dépôt d'une plainte du chef de non-représentation ou lors d'une audience civile. Il sera tenu de faire rapport au parquet sur le processus mis en place.

Bien sûr, je n'ai pas la naïveté de croire qu'un tel projet – constitue « la » réponse à la problématique. Il ne constitue qu'un des outils pouvant être utilisés, parmi d'autres.

L'important, pour nous, intervenants de terrain, parents, c'est d'œuvrer avec l'objectif d'éviter la rupture, la perte du lien. Nous devons nous attacher à rétablir le lien quand celui-ci est rompu. En même temps, nous ne pouvons pas être aveugles. S'il faut poser comme principe qu'un lien entre l'enfant et ses deux parents est indispensable, il faut rester conscient que toute relation n'est pas nécessairement positive pour l'enfant.

Mais l'essentiel n'est pas là. L'essentiel n'est même pas de réfléchir à comment rétablir le lien. L'essentiel, c'est de réfléchir à comment éviter que le lien se distende puis se brise. La priorité, c'est la prévention de la rupture.

La médiation est certainement un des outils essentiels qui permet de prévenir le risque de rupture. Elle permet de régler le conflit et de prévenir l'escalade dans les conflits.

Mais la meilleure prévention est celle de la formation des parents séparés, à leur rôle et responsabilités de parents. Ce n'est pas facile quand on est séparé de continuer à exercer ensemble l'autorité parentale ; de rester à deux les parents de l'enfant.

Au Québec depuis plusieurs années des séminaires de coparentalité sont organisés à l'attention des parents séparés.

Toutefois, on constate que le projet qui explose au Canada s'intègre difficilement dans le paysage belge, ce qui est dommage. Il serait pourtant intéressant qu'un juge face à une situation de risque de perte du lien invite les parents à entamer cette guidance parentale. Il serait peut-être intéressant qu'un rapport soit par la suite envoyé au juge pour pouvoir évaluer le degré de collaboration de chacun des parents.

Tout l'enjeu est là comment permettre à l'enfant d'être avec ses deux parents et non entre père et mère.

Nadia De Vroede
Substitut du procureur général
Bruxelles

Février 2007

Oudervervreemding en –verstoting: hoe voorkomen (is beter – en makkelijker – dan genezen) in rechtspraak en bemiddeling?

I. OMSCHRIJVING.

Oudervervreemding en –verstoting bestaan in verschillende gradaties en verschijningsvormen.

I.1. Ouder-ouderverstoting.

De meest frequent voorkomende vorm is de ouderverstoting door een ouder, die de andere ouder niet alleen uit zijn eigen leven wil bannen, maar daartoe ook uit het leven van het kind. Dit is doorgaans ingegeven door haat- en wraakgevoelens die voortspruiten uit erge teleurstellingen en diep gekwetst zijn.

Zeer vaak is er een evolutie van kwaad naar erger, te vaak nog aangezwengeld door de gerechtelijke procedures, waar men nog te vaak in termen van "winnen" en "verliezen" denkt en de rechtzoekende dus zichzelf moet witwassen en de ander "zwartmaken".

I.2 Kind-oudervervreemding en -verstoting.

Doordat een ouder (meestal de ouder bij wie het kind zijn hoofdverblijf heeft) de "persoonlijke relaties en directe contacten" ^{2/} van het kind met zijn andere ouder "boycot" (b.v. met de hulp van "doktersbriefjes", weekendactiviteiten, enz.) en het kind dus zijn andere ouder zelden of nooit meer ziet, raakt het kind langzaam van deze ouder vervreemd, ook al houdt het nog wel van deze ouder en zou het hem (haar) nog wel graag willen zien.

Een ander verschijnsel is, dat het kind soms ophoudt van deze andere ouder te houden –of althans dat beweert-, hem (haar) bekritiseert, afwijst, verstoot en hem (haar) zelfs niet meer wil zien -of ten minste dat zegt-. ^{3/}

Dit kan evolueren tot zijn uiterste, ergste vorm, nl. dat een kind een ouderverstotingssyndroom (PAS = Parental Alienation Syndrome ^{4/}) ontwikkelt. Dit is een overlevingsstrategie die een kind –

^{2/} Art. 9.3 Internationaal Verdrag Rechten van het Kind.

^{3/} - Hoefnagels, Prof. Dr. emer. Peter: Ouderverstoting en Oudervervreemding. Een vorm van psychische kindermishandeling. 21-1-04.

- Kodjoe, Ursula: Ouderverstoting. Kind-ouder-vervreemding na scheiding. T.g.v. de PvdA-conferentie over omgangs(on)recht, 31 mei 2001 te Den Haag.

^{4/} - Kodjoe, Ursula O & Dr. iur. Peter Koepfel: The Parental Alienation Syndrome (PAS).

Der Amtsvormund Januar 1998, S. 9-26 & 135-140.

- von Boch-Galhau, Ursula Kodjoe, Walter Andritzky & Peter Koepfel (Hrsg.): Das Parental Alienation Syndrome (PAS). Eine interdisziplinäre Herausforderung für scheidungs begleitende Berufe. Internationale Konferenz, Frankfurt (Main), 18.-19. Oktober 2002. The Parental Alienation Syndrome (PAS). An Interdisciplinary Challenge for Professionals Involved in Divorce. International Conference, Frankfurt (Main), 18-19 October 2002. Berlin: VWB – Verlag für Wissenschaft und Bildung (www.vwb-verlag.com), 2003; 392 S.. ISBN 3-86135-202-8.

<http://users.pandora.be/goudi/actualiteit.html#OUDERVERSTOTINGOUDERVERVREEMDING>

- Parental Alienation Syndrome. Geprogrammeerd om te haten. *Artsenkrant* 11.12.2001.

<http://home.wanadoo.nl/scheiding.omgang/kinderen/ouderverstoting/kodjoe.html>

- (Ministerie van justitie): Oorzaken en signalen van PAS. 12-07-2001.

http://www.minjust.nl/b_organ/dpjs/tijdschriften/perspectief/p94_pas.htm

- Gardner, Richard & Ministerie van justitie (vertaling): Toespraak in Breda 1999.

[http://home-1.worldonline.nl/\(tilda\)csnel/jz/gardner.html](http://home-1.worldonline.nl/(tilda)csnel/jz/gardner.html) 30 augustus 2002.

- Van Altena, Rob: *Het ouderverstotingssyndroom. Gids voor werkers in de geestelijke gezondheidszorg en juristen*. (Korte samenvatting/boekbespeking van Gardners „The Parental Alienation Syndrome“.) <http://home.worldonline.nl/csnel/jz/pas.html>

- Gardner, Richard A.:

- *The Parental Alienation Syndrome. A Guide for Mental Health Professionals*. 2nd ed. 1998. Creative Therapeutics, Cresskill, New Jersey, U.S.A.

- Recommendations for Dealing with Parents Who Induce a Parental Alienation Syndrome in Their Children. *Journal of Divorce & Remarriage*, Vol. 28 (3/4), 1998, 1-23.

onder de invloed van een ouder (meestal de “hoofdverblijf-ouder”, die het vreest eveneens te verliezen) kan ontwikkelen omwille van “een hond bijt de hand niet die hem voedt”, tenslotte evoluerend tot “wiens brood men eet diens taal men spreekt” en aldus eveneens afwijzen van de andere ouder. De beïnvloeding door de verstotende ouder is inderdaad één der 8 symptomen van het PASyndroom van een kind.

Dat een kind zonder beïnvloeding, echt vanuit zijn eigen hart, spontaan één van zijn ouders verstoot komt uiterst zelden voor. Uit de ervaring met slachtoffers van incest en andere kindermishandeling weet men dat zelfs kinderen die zulke mishandelingen door één van hun ouders ondergaan die ouder meestal niet gaan haten en verstoten!

Het kan wel gebeuren dat een kind afwijzend reageert op de ouder die het ziet als degene die de scheiding heeft gerealiseerd, b.v. door weg te gaan. Dit kan echter ook een reactie zijn zoals die voorkomt bij kinderen die gehospitaliseerd zijn, en die kwaad zijn op de ouders door wie het zich in de steek gelaten voelt. In dit geval is die ogenschijnlijke afwijzing een kreet om zekerheid over de stabiliteit van de ouderlijke affectie.

Het onderscheid maken tussen situaties van werkelijke mishandeling en valse beschuldigingen van een “PAS-kind” is absoluut noodzakelijk vooraleer de diagnose van PASyndroom mag worden gesteld. Zulk een differentiële diagnose is mogelijk. Eén van de criteria is de bereidheid tot samenwerking van de ouders, b.v. voor een (b.v. psychiatrische) expertise of hulpverlening: daders (de verstotende ouders en de ouders die andere mishandelingen gepleegd hebben) zijn weigerachtig, slachtoffers (de verstoten ouders en de andere onschuldige ouders) zijn bereidwillig.

Kind-ouderverstoting, zelfs kind-oudervervreemding, en zeker een kind dat het PASyndroom vertoont, komt minder vaak voor dan ouder-ouderverstoting.

II. PREVENTIEF.

Oudervervreemding en –verstoting en een PAS kunnen voorkomen worden als men reeds vòòr of bij het begin van dat (geleidelijke) proces van oudervervreemding doeltreffende voorzorgsmaatregelen neemt en snel en consequent ingrijpt.^{5/}

Reeds bij het opstellen van hun overeenkomsten kunnen ouders –en de bemiddelaars, notarissen en advocaten, waarop zij, indien nodig, beroep doen- clausules voorzien die oudervervreemding kunnen voorkomen. Hetzelfde geldt voor de vrederechters en de magistraten in kortgeding voor de maatregelen die zij uitspreken.

II.1. Voordeel.

Een algemeen principe hierbij is: negatieve houdingen ontmoedigen doordat zij nadeel opleveren, positieve houdingen aanmoedigen door ze voordeel te laten opleveren.

-
- Misinformation versus Facts about the Contributions of Richard Gardner, M.D. . May 2002 Revision, http://www.rgardner.com/refs/misperceptions_versus_facts.html
 - The Judiciary's Role in the Etiology, Symptom Development, and Treatment of the Parental Alienation Syndrome. *American Journal of Forensic Psychology* 21(1):39-64 (2003). <http://www.rgardner.com/refs/ar11w.html>
 - Gardner/Sauber/Lorandos: *International Handbook of Parental Alienation Syndrome: Conceptual, Clinical and Legal Considerations*. Charles C Thomas Publisher Ltd., Springfield, Illinois. July 2006. <http://www.ccthomas.com/details.cfm?P ISBN=0398076472>)
 - *Victims of Another War – The Aftermath of Parental Alienation*. Documentary film.
 - Erwoine, Didier: **Le syndrome d'aliénation parentale**. Mémoire réalisé en vue de l'obtention du titre de licencié en Psychologie. Liège - Belgique: Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Éducation (FAPSE), Année académique 2003-2004. <http://membres.lycos.fr/alienationparentale/memoire%20AP.htm>
 - J-M. Delfieu. *Syndrome d'aliénation parentale : Diagnostic et prise en charge médico-juridique*. Chronique scientifique et technique – Experts n° 67 – juin 2005.
- ^{5/} Klenner, Prof. Dr.rer.nat. Wolfgang (Oerlinghausen): "Szenarien der Entfremdung im elterlichen Trennungsprozess - Entwurf eines Handlungskonzepts von Prävention und Intervention - " *Zentralblatt für Jugendrecht*, 2/2002, S. 48-57.

Zo is het terecht dat de meeste magistraten de uitoefening van het ouderlijk gezag gezamenlijk laten, ook al blijkt er op zitting onenigheid. Met een uitsluitende uitoefening van het ouderlijk gezag zou men het de “gezagsouder” inderdaad het allergemakkelijkste maken om de andere ouder volledig uit te sluiten.

Financiële gevolgen zijn nog doeltreffender. Zo kan men bij het omschrijven van de onderhoudsbijdragen voor de kinderen de niet-forfaitaire “buitengewone” kosten die niet door derden (de school of de arts) gevraagd of voorgeschreven worden, “en alle andere kosten die voortvloeien uit gezamenlijk genomen beslissingen” toevoegen.

II.1. Vorming voor scheidende ouders

Verstotende ouders doen dit uitsluiten van de andere ouder zeer vaak onbewust, en meestal zonder te beseffen welke schade zij daardoor toebrengen aan de aanpassing van hun kinderen aan de nieuwe situatie “onder 2 daken”. Het risico hierop kan verminderen wanneer zij een vorming voor scheidende ouders volgen ^{6/}. Wanneer een bemiddelaar of notaris vaststelt of vermoedt dat de ouders er niet in (zullen) slagen akkoord te geraken over de verblijfsregeling voor hun kind(eren), kan hij/zij de ouders aanraden eerst zulk een vorming te volgen. Ook magistraten kunnen hun werk vergemakkelijken door de ouders naar zulk een vorming te verwijzen en hen de nodige informatie hierover te geven ^{7/}. Nog beter zou zijn, dat reeds de griffier –en de advocaat- informatie over die vormingen –alsook over bemiddeling- zou geven aan ouders die geen overeenkomst over de verblijfsregeling voorleggen.

II.2. Bemiddeling.

In elk geval (al of niet aansluitend op de informatie of verwijzing naar een voorafgaand vormingsprogramma voor scheidende ouders) kunnen alle betrokken professionelen hun werk

^{6/} Cf. o.a.: Jan Piet H. de Man:

- Kinderen helpen te slagen na echtscheiding: een vormingsprogramma voor scheidende ouders, bevolen door de rechtbank. Samenvatting van: Petersen, V., S.B. Steinman. Helping Children Succeed After Divorce: A Court-Mandated Educational Program for Divorcing Parents. *Family and Conciliation Courts Review*, 32(1994)1, 27-39. Edegem (B), Europees Instituut voor het Belang van het Kind, december 1994. Ingekort: onder nr. 95.0484 in: W.A. Dumon - J. van Acker: *Gezinswetenschappelijke documentatie 20 Jaarboek 1995*, blz. 244.

- Vorming voor ouders die scheiden in California. Samenvatting van: Lehner, L.: Education for Parents Divorcing in California. *Family and Conciliation Courts Review*, 32(1994)1, 50-54. Edegem (B), Europees Instituut voor het Belang van het Kind, januari 1995. Ingekort: onder nr. 95.0480 in: W.A. Dumon - J. van Acker: *Gezinswetenschappelijke documentatie 20 Jaarboek 1995*, blz. 241-242.

- Verplichte vorming voor scheidende ouders: werkt dat goed? Een evaluatie van het resultaat na zes maand. Samenvatting van: Arbuthnot, Jack, & Donald A. Gordon: Does Mandatory Divorce Education for Parents Work? A Six-Month Outcome Evaluation. *Family and Conciliation Courts Review*, 34(1996)1, 60-81. Edegem (B): Europees Instituut voor het Belang van het Kind, augustus 1996.

- Resultaten van een onderzoek van vormingsprogramma's voor ouders, verbonden aan de rechtbanken in de U.S.A. Samenvatting van: Blaisure, Karen, & Margie J. Geasler: Results of a Survey of Court-connected Parent Education Programs in U.S. Counties. *Family and Conciliation Courts Review*, 34(1996)1, 23-40. Edegem (B): Europees Instituut voor het Belang van het Kind, augustus 1996.

- De inhoud van vormingsprogramma's voor scheidende ouders; resultaten van een onderzoek. Samenvatting van: Braver, Sanford L, Peter Salem, Jessica Pearson, & Stephanie R. DeLusé: The Content of Divorce Education Programs: Results of a Survey. *Family and Conciliation Courts Review*, 34(1996)1, 41-59. Edegem (B): Europees Instituut voor het Belang van het Kind, oktober 1996.

- Vormingsprogramma's voor scheidende ouders als een afzonderlijk praktijkveld: de agenda voor de toekomst. Samenvatting van: Salem, Peter, Andrew Schepard, & Stephen W. Schlissel: Parent Education as a Distinct Field of Practice: The Agenda for the Future. *Family and Conciliation Courts Review*, 34(1996)1, 9-22. Edegem (B): Europees Instituut voor het Belang van het Kind, oktober 1996.

- Een voorstel voor een piloot-vormingsprogramma voor scheidende ouders. Samenvatting van: Slezak, Ingrid & Amy Swift: Proposal for a Pilot Education Program for Divorcing and Separating Parents. *Family and Conciliation Courts Review*, 34(1996)1, 130-139. Edegem (B): Europees Instituut voor het Belang van het Kind, oktober 1996.

- Een vorming voor gescheiden ouders in konflikt. Samenvatting van: Baker-Jackson, Maxine & Megan G. Orlando: Parents Beyond Conflict Workshop: An Intervention in the Los Angeles Juvenile Dependency. *Family and Conciliation Courts review*, 35(1997)2, 202-205. Edegem (B): Europees Instituut voor het Belang van het Kind, december 1997.

^{7/} Zie b.v. www.cawdeterp.be , www.omkeer.be .

vergemakkelijken door de ouders te informeren over de mogelijkheid van bemiddeling^{8/}, en hen de nodige tijd te geven om deze uit te proberen en overeenkomsten uitgewerkt te krijgen.

II.3. Verblijfsregeling.

Hoe langer een kind bij de verstotende ouder verblijft en hoe minder bij de andere ouder, des te sterker het kan beïnvloed worden door de verstotende ouder, en des te minder kans het heeft om een realistisch beeld te behouden van de andere ouder. Daarom is het risico op een kind-oudervervreemding of –verstoting bij een traditionele omgangsregeling van de helft der weekeinden groter dan bij een (zo) gelijkmatig (mogelijk) verdeelde huisvesting = verblijfs-co-ouderschap. Daarom o.a. zal zulk een traditioneel “éénouderschap” bij onenigheid tussen de ouders zelden “de meest passende oplossing” zijn^{9/}. Tenzij de kinderen -zoals in Californië- alleen maar “toevertrouwd” worden **aan de ouder die de meeste garanties biedt voor de langste en regelmatigste contacten met de andere ouder**. Er bestaan instrumenten om dat respect^{10/} van de affectieve band van het kind met de andere ouder en de openheid voor contacten van het kind met de andere ouder te “meten”^{11/}. Deze vragenlijsten zouden zelfs door de procureurs of de rechters kunnen gebruikt worden (bijvoorbeeld in hun aanhoren van de kinderen), zolang de justitie-assistenten of deskundigen zo overbelast zijn dat er, lang voordat zij hun verslag hebben neergelegd, een moeilijk te veranderen feitelijke situatie (verblijfs-gewoonte) is ontstaan. Tenzij men in afwachting van dat verslag systematisch een verblijfs-co-ouderschap uitspreekt als voorlopige maatregel.

II.4. Adres.

Eén van de manieren waarop kinderen vervreemd worden van hun andere ouder dan degene bij wie zij hun hoofdverblijf hebben, is dat deze “hoofdverblijf-ouder” zo ver (honderden of duizenden kilometer) van de ander gaat wonen dat het contact met hem (haar) zeer moeilijk of onmogelijk wordt. Dit kan juridisch verboden worden door het kind niet b.v. “op het adres van de moeder” in de bevolkingsregisters te laten inschrijven^{12/}, maar op een met gemeente en straat omschreven adres (b.v. het adres van de gezinswoning), of in een goed omschreven buurt (b.v. “op een adres met het postnummer 2018”). Dit houdt in dat een verandering van adres van het kind, en dus van zijn hoofdverblijfplaats, -zoals b.v. in Noord-Amerika- alleen maar kan mits

^{8/} - http://www.just.fgov.be/bemiddeling_mediation/nl/index.html

- <http://www.bemiddelinginfamiliezaken.be/>

- www.bemiddeling-justitie.be

- www.bemiddelingvzw.be

- <http://www.mediationfamiliale.be>

- Zevende deel (art. 1724 e.v.) Ger. W.: art. 1725, 1728 – 1737.

- Cf. art. 387bis, lid 2 B.W.

^{9/} Cf. art. 374, § 2, lid 3 B.W.

^{10/} Cf. art. 371 B.W.

^{11/} Jan Piet de Man:

- *Voorkeurlijsten voor kind, vader, moeder bij scheiding*. Edegem, B: Europees Instituut voor het Belang van het Kind, augustus 1991.

- *Involving children in divorce / separation mediation*. Paper presented at the Workshop "The Presence of Minors in the Family Mediation Process", Oñati (SP), 02.06.94.

- "Wat zoudt ge ervan vinden als ik zou beslissen dat gij ...?" Het hoorrecht van kinderen vanuit psychologisch perspectief. *Tijdschrift van de Vrede- en Politierchters*, oktober - november 1995, p. 299-312.

- *Kinder einbeziehen in die Trennungsmediation*. Workshop auf der Tagung "Die Mediation" des Schweizerischen Anwaltsverbandes, Bern (CH), 31.01.1997.

- *Impliquer l'enfant en médiation familiale lors de séparation ou divorce*. Mémoire présenté en vue de l'obtention du diplôme de "gradué en médiation". Dour (B): Institut d'enseignement de Promotion sociale de la Communauté française, août 1997.

- *Questionnaires à l'usage des experts et des enquêteurs sociaux en cas de séparation et de divorce*. Edegem (B): Institut Européen pour l'Intérêt de l'Enfant, 29.11.1999.

- *Onderzoek betreffende de verblijfsregeling voor scheidingskinderen: registratie- en vragenlijsten: gebruiksaanwijzing*. Edegem, B: Europees Instituut voor het Belang van het Kind, januari 2004.

^{12/} Cf. art. 374, § 1, laatste lid B.W.

toelating van de rechtbank of “mits akkoord van beide ouders”. Wanneer beide ouders niet akkoord geraken (ook niet met de hulp van een bemiddelaar) wie van hen ook op dat “kinderadres” zal wonen, kan de rechtbank (voorlopig) voor “nestzorg” kiezen: de kinderen verblijven constant in dat “nest”, waar beide ouders om beurten voor de kinderen komen zorgen^{13/}.

II.5. Brengen.

Wanneer een ouder zijn (haar) kind(eren) moet komen halen bij de andere ouder, is het heel makkelijk hem (haar) voor een gesloten deur te laten staan. Wanneer die (b)uit(en)gesloten ouder dan dit dan wil laten vaststellen door een deurwaarder, komt deze hopeloos “te laat!”: de buitensluitende ouder kan beweren dat de andere “te laat!” gekomen was, zonder dat deze dit kan weerleggen. Om deze methode tegen te gaan kan men overeenkomen of vonnissen dat de kinderen niet gehaald maar altijd (in beide richtingen, door elk van de ouders) gebracht moeten worden. Dat de kinderen niet gebracht werden kan immers veel makkelijker wat later vastgesteld worden.

Tevens heeft dit brengen het psychologische voordeel dat de “wissel” niet kan beleefd worden als “wegrukken” van het kind. Bovendien is de verplichting voor beide ouders het kind naar de andere ouder te brengen, ook een rem op het verlangen zo ver van de andere te gaan wonen dat deze “zijn” (“haar”) omgangsrecht moeilijk of niet kan uitoefenen.

Deze voorzorgsmaatregel kan nog aangevuld worden met de afspraak of de maatregel dat “de ouder die verder dan nu van de andere ouder en van de school van het kind gaat wonen, zelf voor alle vervoer van het kind en zijn behoeften zal zorgen, op zijn eigen kosten”.

II.6. Neutrale wisselplaats.

Die bewijsproblemen kunnen nog beter voorkomen worden door overeen te komen of te vonnissen dat de kinderen niet bij de andere ouder gehaald of gebracht moeten worden, maar aan hun school, of, voor de nog niet schoolgaande kinderen, in het kinderdagverblijf of onthaalgezin (professioneel of een neutraal familielid of bekende), tenzij de ouders en het kind anders overeenkomen. Het grootste voordeel van deze afspraak of maatregel is, dat vermeden wordt dat de kinderen de conflicten moeten meemaken die ontstaan wanneer beide ouders elkaar aan hun deur zien.

II.7. Compensatie.

Voor een ouder die graag wil dat een kind minder bij de andere ouder verblijft, is het een afschrikwekkend vooruitzicht, dat iedere dag die het er niet naartoe gaat op een dag dat dit wel zo voorzien was, moet omgeruild of gecompenseerd worden door een andere dag. Zo worden de kinderen niet beroofd van hun recht om “op regelmatige basis persoonlijke betrekkingen en rechtstreeks contact met beide ouders te onderhouden”^{14/}. Het principe wordt dan, dat het kind recht heeft op een welbepaald aantal dagen verblijf bij elk van zijn beide ouders per jaar. Dit kan b.v. geformuleerd worden in een zin als: “Wanneer een ouder verkiest het (de) voornoemde kind(eren) zelf te huisvesten op een dag waarop het luidens de overeenkomst of het vonnis door de andere ouder moet worden gehuisvest, dan zal deze andere ouder een dag mogen kiezen waarop hij (zij) het zal huisvesten in de plaats van die dag bij die eerste ouder”.

II.8. Preventieve dwangsom.

^{13/} - Sabbe, Hilde: Laat ouders pendelen, niet de kinderen. *DeMorgen* 4 juni 2002, blz. 31.

- de Hemptinne, M. (Civ. Bruxelles (réf)): ... Hébergement alterné des enfants communs au domicile indivis avec interdiction pour le parent "non gardien" de pénétrer dans ledit immeuble durant la semaine d'hébergement des enfants par l'autre parent. 8 mai 2003.

Divorce Actualité juridique, sociale et fiscale, 2004/10, décembre 2004, p. 154-156.

^{14/} Art. 9.3. Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

Tenslotte kan men in een overeenkomst al inschrijven welke dwangsom zal moeten betaald worden aan de ouder waarmee het kind niet mag meegaan van de andere ouder –zonder omruiling-. Omwille van het preventieve effect van een dergelijk vooruitzicht -naar beide ouders toe, dus zonder er één te “beschuldigen” en zodoende de verstandhouding tussen de ouders en aldus ook hun relaties met de kinderen nog meer te vergiftigen-, zou het in het belang van de kinderen zijn zulk een clause -zelfs ambtshalve- ook al in te schrijven in het eerste (en elk erop volgend) vonnis dat een verblijfsregeling (al was het maar voorlopig) vastlegt. Uiteraard moeten die dwangsommen voldoende hoog zijn, dus rekening houden met het inkomen van de respectievelijke ouders (b.v. een kwart van haar/zijn maandinkomen per begonnen geweigerd etmaal).

Omdat het niet naleven van de verblijfsregeling vaak gepaard gaat met andere problemen (b.v. het niet regelmatig betalen van onderhoudsbijdragen ^{15/}) kan ook opgeschreven worden dat een beroep zal gedaan worden op een bemiddeling vooraleer een niet betaalde dwangsom ingevorderd zou worden ^{16/}.

III. CURATIEF.

Hoe kan de bevoegde rechter doeltreffend optreden wanneer een ouder zijn kind, diens affectieve binding met de andere ouder (of grootouder of andere persoon die “*met het kind een bijzondere affectieve band heeft*” ^{17/}), zijn recht om “*op regelmatige basis persoonlijke betrekkingen en rechtstreeks contact met beide ouders te onderhouden*” ^{18/} of zijn verblijfsregeling niet respecteert, en aldus zijn opvoedingsplicht niet nakomt, die inhoudt dat de ouders hun kinderen met al hun overredingskracht op een positieve manier moeten stimuleren opdat het kind de verblijfsregeling en het recht op persoonlijk contact van de andere ouder zou aanvaarden ^{19/}?

III.1. Kort op de bal.

Om doeltreffend te zijn moet de bevoegde ^{20/} rechtbank vooreerst kort op de bal spelen. Zoniet ontstaat er een feitelijke toestand, die door de gebruikelijke traagheid van de rechtbanken zolang duurt dat zij te vaak te moeilijk terug te schroeven is. Dit heeft de wetgever goed ingezien en terecht ingeschreven dat dan “*De rechtbank doet uitspraak met voorrang boven alle andere zaken*” ^{21/}. Dit noodzakelijk snel reageren wordt nog vergemakkelijkt door de “permanente saisine” van de jeugdrechtbank ^{22/} -die “*alle beschikkingen met betrekking tot het ouderlijk gezag (kan) opleggen of wijzigen*” ^{23/} - en door de blijvende bevoegdheid van de “*rechter (...) die de niet-nageleefde beslissing heeft gewezen*” ^{24/}.

Dat betekent ook dat het niet in het belang van het kind is, dat de rechtbank wacht tot er vele klachten zijn neergelegd. Integendeel: hoe vlugger zij reageert, des te doeltreffender haar ingrijpen kan zijn –zowel voor de haar voorgelegde situatie als als afschrikkend preventief

^{15/} Seltzer, Judith A.: Custody and Visiting after Divorce: The other Side of Child Support” in: Garfinkel, Irwin, Sara S. McLanahan, and Philip K. Robins (editors): *Child Support Assurance*. Washington, D.C.: The Urban Institute Press, p. 126: “*spending time with children and paying support are activities that go together (Seltzer, Judith A., Nora Cate Schaeffer, and Hong-wen Chagn: “Family Ties after Divorce: The Relationship between Visiting and Paying Child Support.” Journal of Family an, 1989d the Family 54(4): 1013-31.)*.”

^{16/} Cf. art. 387ter B.W., § 1, voorlaatste lid, & § 2.

^{17/} Art. 375bis, lid 1 B.W..

^{18/} Art. 9.3. Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

^{19/} Vaste Cassatierechtspraak. Cf. ook: Rechtbank van Eerste Aanleg, 14de Kamer, Gent, 12 december 1995; geciteerd in *C.R.M.-Info / L'Écho de la Différence* - Mars - Avril 1998 - Page 49.

^{20/} Zie art. 387bis, eerste lid & art. 387ter, § 1, eerste lid B.W..

^{21/} Art. 387ter, § 1, lid 2 B.W.

^{22/} Art. 387bis, voorlaatste lid B.W..

^{23/} Art. 387bis, eerste lid B.W..

^{24/} Art. 387ter, § 1, einde eerste lid B.W..

middel voor andere ouders die de neiging hebben de andere uit het leven van zijn kinderen te verstoten-.

Uiteraard moet bij een eerste klacht niet meteen het “grof geschut bovengehaald” worden. Op een eerste klacht kunnen rechters en advocaten reageren met de lichtste maatregel, en bij volgende weigeringen “*de rechterlijke beslissingen met betrekking tot de huisvesting van de kinderen of het recht op persoonlijk contact uit te voeren*”^{25/} met steeds zwaardere ingrepen.

III.2. Vorming voor gescheiden ouders.

De lichtste maatregel is, beide ouders –of toch ten minste de verstotende ouder- te verwijzen naar een vorming voor gescheiden ouders, zoals hierboven beschreven onder punt II.1.

III.3. Bemiddeling.

Samen met de voormelde verwijzing naar een vorming, alsook telkens wanneer de “*poging tot verzoening*”^{26/} niet (volledig) het gewenste resultaat heeft opgeleverd, kan de magistraat de aanbeveling van de wetgever volgen om “*gebruik te maken van de in artikel 387bis bepaalde bemiddeling*”^{27/}. Cf. II.2. hierboven. De jeugdrechtbank is zelfs verplicht de partijen “*alle nuttige inlichtingen*” te verstrekken “*over het nut een beroep te doen op de in het zevende deel van het Gerechtelijk Wetboek bepaalde bemiddeling*”^{28/}.

Men kan hopen dat de verstotende ouder al bij deze eerste gerechtelijke reactie en na die voornoemde vorming begint in te zien dat haar/zijn handelwijze niet zonder gevolgen blijft voor haarzelf/hemzelf (hetgeen totnogtoe te vaak wel het geval is) alsook voor hun kind, en dan ook al voldoende gemotiveerd is voor die bemiddeling.

Hoe langer men wacht met naar een bemiddeling te verwijzen, des te minder kansen zij waarschijnlijk heeft om aarde aan de dijk te brengen. Toch mag men geen enkele kans op een einde van de conflicten door het uitwerken van een overeenkomst onbenut laten, en is de verwijzing naar bemiddeling bij elke nieuwe niet-naleving van een vonnis dus het proberen waard.

III.4. Brengen.

Volgt er toch nog een tweede weigering “*de rechterlijke beslissingen met betrekking tot de huisvesting van de kinderen of het recht op persoonlijk contact uit te voeren*”^{29/} dan kan de rechter als “*nieuwe beslissing(...) met betrekking tot de huisvesting van het kind*”^{30/} aan de verstotende ouder de verplichting opleggen, het kind naar de verstoten ouder te brengen op de voorziene ogenblikken, zoals hierboven onder II.5. uiteengezet. Staat deze verplichting al in een geldende overeenkomst of vonnis, dan kan naar één van de volgende maatregelen overgegaan worden.

III.5. Neutrale wisselplaats.

Om te voorkomen dat het kind bij het brengen naar de andere ouder traumatiserende emotionele scènes tussen zijn ouders moet meemaken, is het goed –als “*nieuwe beslissing(...) met betrekking tot de huisvesting van het kind*”^{31/}- te vonnissen dat het kind naar en aan zijn school of opvanggezin gebracht en gehaald moet worden (cf. punt II.6. hierboven). Als dit betekent dat het verblijf van het kind bij de andere ouder verlengd wordt (b.v. het weekeinde wordt van vrijdagmiddag –of beter: “de laatste schooldag van de week”- aan school tot maandagmorgen –of beter: “de eerste daarop volgende schooldag”- aan school, i.p.v.

^{25/} Begin art. 387ter, § 1 B.W..

^{26/} Art. 387bis, begin tweede lid, & art. 387ter, § 1, lid 3, tweede streepje, B.W.

^{27/} Art. 387ter, § 1, lid 3, derde streepje, B.W.

^{28/} Art. 387bis tweede lid B.W..

^{29/} Begin art. 387ter, § 1 B.W..

^{30/} Art. 387ter, § 1, lid 4 B.W..

^{31/} Art. 387ter, § 1, lid 4 B.W..

zaterdagmorgen tot zondagavond), dan is dat een bijkomend voordeel van deze maatregel: het is immers in het belang van het kind dat het minder lang aan de negatieve invloed van de verstotende ouder wordt blootgesteld.

In de plaats van de school of het opvanggezin kan men als neutrale “wisselplaats” ook gebruik maken van een politiebureau. Dit heeft het voordeel dat de politie, die in geval van een nieuwe niet-naleving van het vonnis of de overeenkomst toch een (of vele) proces(sen)-verbaal moet opmaken, dit aldus kan doen met toevoeging van haar eigen vaststellingen (b.v. ook van de min of meer vijandige of tolerante houding van de ouders), die dan een beter bewijsmiddel zijn dan de loutere bewering van de verstotende ouder. Door de verhoogde doeltreffendheid van deze (en volgende) werkwijze(n) zal de politie zodoende vele latere processen-verbaal vermijden.

III.6. Evaluatie.

Een bijkomende maatregel die er hopelijk toe zal bijdragen dat de verstotende ouder stopt met het voor het kind schadelijke niet naleven van de verblijfsregeling (of het omgangsrecht) is, een evaluatie ervan te voorzien, b.v. na enkele maanden, in elk geval ten hoogste een jaar. De jeugdrechtbank is bij de eerste vordering zelfs verplicht “*over een voorlopige regeling*” te beslissen, hetgeen logischerwijs inhoudt dat “*de zaak (...) tijdens een latere zitting opnieuw*” zal “*worden onderzocht, op een datum die ambtshalve wordt vastgelegd in het vonnis, binnen een termijn die één jaar niet te boven mag gaan, en onverminderd een nieuwe oproeping op een vroegere datum*”^{32/}.

III.7. Dwangsom.

Ten laatste bij deze tweede niet-naleving van de verblijfsregeling (of van het omgangsrecht) is het tijd om voor alle volgende niet-nalevingen “*een dwangsom uit(te)spreken om te waarborgen dat de te nemen beslissing zal worden nageleefd en, in die hypothese, (te stellen dat voor de tenuitvoerlegging van die dwangsom, artikel 1412 van het Gerechtelijk Wetboek van toepassing is*”. Het toegevoegde 3° van dit artikel bepaalt nu dat er bij beslag voor zulk een dwangsom dezelfde “supervoorrang” geldt als voor de onderhoudsuitkeringen^{33/}. Zie ook punt II.8 hierboven. Om dit beslag ook vlot te laten verlopen kan er meteen een loon- en sommendelegatie aan toegevoegd worden.

III.8. Compensatie.

Met elke toch nog volgende niet-naleving van de verblijfsregeling of het omgangsrecht door de verstotende ouder verhoogt het risico dat deze verstotende houding nog meer blijvende schade aan de ontwikkeling van het kind toebrengt, b.v. dat het een ouderverstotingssyndroom (Parental Alienation Syndrome) ontwikkelt. Daarom is een vermindering van de verblijfsduur bij de –strafbare- “niet-afgevendende” ouder en een verlenging van de verblijfsduur bij de “uitgesloten” ouder (of grootouder of andere persoon) in het belang van het kind. Bovendien is het de maatregel die de verstotende ouder het meest zal afschrikken en raken, en dus hopelijk tot inkeer zal brengen: het is immers precies het tegengestelde van zijn doel, “zijn”/“haar” kind minder of helemaal niet meer bij de andere ouder te laten verblijven en meer of alleen maar bij zichzelf.

De zachtste vorm van deze “*nieuwe beslissing(...) met betrekking tot de huisvesting van het kind*”^{34/} is, elke dag dat het kind niet bij de andere ouder (of grootouder of andere persoon) mocht zijn op een dag dat het recht daartoe bestond, te compenseren met een andere dag, zoals hierboven beschreven onder punt II.7.

III.9. Dubbele compensatie.

^{32/} Art. 387bis, lid 4 (en lid 3) B.W..

^{33/} Art. 387ter, § 1, voorlaatste lid B.W..

^{34/} Art. 387ter, § 1, lid 4 B.W..

Blijkt deze compensatie de verstoting nog niet te stoppen, dan kan de vermindering van de schadelijke verblijfsduur bij de verstotende ouder gerealiseerd worden door in de “*nieuwe beslissing(...) met betrekking tot de huisvesting van het kind*”^{35/} de voornoemde compensatie niet op één dag, maar op twee (of meer) dagen compensatie per niet gerespecteerd begonnen etmaal omgangsrecht of verblijfsregeling te bepalen.

Als het om een niet gerespecteerd weekeinde gaat, betekent dit best een bijkomend weekeinde –naar keuze van de verstoten ouder- (cf. het einde van punt II.7 hierboven).

Mocht het kind een ganse week niet weg van de verstotende ouder (b.v. bij een week/week-regeling), dan zou een bijkomende ganse week betekenen dat het kind gedurende 3 weken zijn verstotende ouder niet zou zien. Voor zeer vele kinderen (vooral de jongste) kan dit te lang zijn^{36/}. Daarom is het meer in het belang van de kinderen, die compensatie-week op te splitsen in twee halve weken die aan twee “normale” weken worden “aangeplakt”, zodat er een maand ontstaat met anderhalve week / halve week / anderhalve week / halve week.

III.10. Gelijkmatic verdeelde huisvesting = verblijfs-co-ouderschap.

Schrikt ook die dubbele (of nog sterkere) compensatie van “verloren” dagen een verstotende ouder niet af, dan kan men het belang van het kind nog dienen door het kind nog minder lang aan de “hersenspoeling” of andere schadelijke invloed van de “hoofdverblijf-ouder” bloot te stellen (als die de verstotende ouder is), door als “*nieuwe beslissing(...) met betrekking tot de huisvesting van het kind*”^{37/} een gelijkmatic verdeelde huisvesting op te leggen –als de niet-hoofdverblijf-ouder deze nieuwe verblijfsregeling aanvaardt-. (Cf. punt II.3 hierboven.) Zulk een gelijkmatic verdeling van de huisvesting plaatst beide ouders meer op gelijke voet, zodat een “machtsmisbruik” –waartoe een hoofdverblijf-ouder makkelijker kan overgaan- bemoeilijkt wordt.

III.11. Omkering van het hoofdverblijf.

Blijft de verstotende houding van de hoofdverblijf-ouder voortduren, dan moet het kind zo volledig mogelijk aan die traumatiserende invloed –die een ernstige vorm van psychische kindermishandeling is- onttrokken worden. Dit is o.a. nodig wanneer het kind al een ouderverstotingssyndroom (PAS) heeft ontwikkeld. De ervaring^{38/} toont inderdaad aan dat de symptomen van de kinderen met een ernstig PASyndroom verbeteren of zelfs verdwijnen wanneer zij aan de verstoten ouder toevertrouwd worden. Het is dus in het belang van de kinderen met een PASyndroom dat zij hun hoofdverblijf bij de verstoten ouder hebben in plaats van bij de verstotende ouder.

III.12. Exclusief beslissingsrecht over de huisvesting of het omgangsrecht.

Wanneer de verstoten ouder geen verblijfs-co-ouderschap of omkering van het hoofdverblijf aanvaardt kan men hem het recht geven exclusief te beslissen over de huisvesting of het omgangsrecht, d.w.z. alleen te beslissen wanneer zijn/haar kinderen naar hem komen.

^{35/} Art. 387ter, § 1, lid 4 B.W..

^{36/} Cf. punt III.3.a) Leeftijd in: de Man, Jan Piet: Naar een (echt)scheidingswetgeving in het belang van het kind. Hoorzitting van de Subcommissie "Familierecht", De Kamer, 16 februari 2005; overgenomen in: Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers: Wetsontwerp tot het bevoorrechten van een gelijkmatic verdeelde huisvesting van het kind van wie de ouders gescheiden zijn en tot regeling van de gedwongen tenuitvoerlegging inzake huisvesting van het kind. (...) Verslag namens de subcommissie “Familierecht” uitgebracht door mevrouw Valérie Déom. DOC 51 1673/014, 27 januari 2006; blz. 203-230 & 258-262.

^{37/} Art. 387ter, § 1, lid 4 B.W..

^{38/} - : Gardner, Richard A.: Should Courts Order PAS-children to Visit/Reside with the Alienated Parent? A follow-up Study. *American Journal of Forensic Psychology* (2001); 19 (3): 61 - 106.]

- Wilfrid v. Boch-Galhau (Hrsg.): *Das Elterliche Entfremdungssyndrom. Anregungen für gerichtliche Sorge- und Umgangsregelungen. Eine empirische Untersuchung*. 2002. VWB - Verlag für Wissenschaft und Bildung. ISBN 3-86135-117-X. [Übersetzung von: Gardner, Richard A.: Should Courts Order PAS-children to Visit/Reside with the Alienated Parent? A follow-up Study. *American Journal of Forensic Psychology* (2001); 19 (3): 61 - 106.]

III.13. Medische attesten.

Wanneer een ouder zijn niet-naleven van de verblijfs- of omgangsregeling tracht te rechtvaardigen met een “doktersbriefje” kan de rechtbank haar/hem antwoorden dat zulk een attest alleen maar het thuis houden van het kind rechtvaardigt als het uitdrukkelijk vermeldt dat het kind niet mag vervoerd worden, niet eens met een ziekenwagen.

III.14. Valse beschuldigingen.

Een onterechte beschuldiging van incest of andere (psychische) mishandeling is een bewijs van een opvoedkundige onbekwaamheid (o.a. van het niet in staat zijn het kind en zijn affectieve band met de andere ouder (of grootouder of andere persoon) te respecteren ^{39/}, en haar/zijn opvoedingsplicht te vervullen het kind te stimuleren tot contact met de andere ouder ^{40/}). Deze onbekwaamheid is ernstig genoeg om de kinderen -zoals in Californië- toe te vertrouwen **aan de ouder die meer garanties biedt voor hun contacten met de andere ouder**, en dus de hoofdverblijfsregeling om te keren. (Cf. punt **II.3** hierboven.)

Bovendien zou het ouders (en hun advocaten) die de neiging hebben naar dit immorele middel – dat indruist tegen het belang van hun kinderen- te grijpen, hiervan weerhouden als elk geding met zulk een valse beschuldiging zou gevolgd worden door een veroordeling voor “roekeloos en tergend geding” en/of grove beledigingen, en tot een schadevergoeding (voor tevergeefs vervoer, advocaat-, deurwaarders- en gerechtskosten, enz.).

III.15. Dwangmaatregelen.

Zouden alle voormelde maatregelen de verstotende ouder nog altijd niet ervan weerhouden te weigeren “*de rechterlijke beslissingen met betrekking tot de huisvesting van de kinderen of het recht op persoonlijk uit te voeren*”, dan kan de rechter alleen nog maar “*de partij die het slachtoffer is van de miskennis van de (...) bedoelde beslissing toestaan een beroep te doen op dwangmaatregelen. Hij bepaalt de aard van deze maatregelen en de nadere regels betreffende de uitvoering ervan, rekening houdend met het belang van het kind*”. Zoals de wetgever in zijn besprekingen terecht argumenteerde, moet zo veel mogelijk vermeden worden dat de dwang wordt uitgeoefend op het kind. Het is inderdaad veel logischer dwang uit te oefenen op de weigerende –en zodoende zelfs strafbare- ouder. Dit kan makkelijk wanneer bepaald is dat de kinderen aan hun **school** of opvanggezin moeten worden afgehaald door de andere ouder (of grootouder of andere persoon ^{41/}) of door iemand die deze ouder (of ...) daartoe verzoekt. Dan kan b.v. de **onderzoeksrechter** of de **Procureur** des Konings of de **politie** de weigerachtige ouder bij zich ontbieden (b.v. voor verhoor naar aanleiding van een neergelegde klacht) op het tijdstip waarop de kinderen moeten worden afgehaald door de verstoten ouder (of ...).

III.16. Strafrecht.

Als allerlaatste noodoplossing blijft natuurlijk de strafrechtelijke vervolging en bestraffing over ^{42/}. Men kan beletten dat de veroordeelde ouder (of andere persoon) de kinderen toch nog van hun andere ouder (of grootouder of “*ander persoon*” die “*met het kind een bijzondere affectieve band heeft*” ^{43/}) weghoudt door te vonnissen dat de straf moet uitgevoerd worden op de tijdstippen waarop de kinderen bij de verstoten ouder (of ...) moeten zijn.

BESLUIT.

^{39/} Art. 371 B.W..

^{40/} Vaste Cassatierechtspraak. Cf. ook: Rechtbank van Eerste Aanleg, 14de Kamer, Gent, 12 december 1995; geciteerd in *C.R.M.-Info / L'Écho de la Différence* - Mars - Avril 1998 - Page 49.

^{41/} Cf. art. 375bis C.civ.

^{42/} Artikelen 431 en 432 van het Strafwetboek.

^{43/} Art. 375bis B.W..

Met een consequente toepassing van de 25 hierboven beschreven preventieve en curatieve maatregelen –toe te passen door de ouders en hun bemiddelaars, notarissen, advocaten en rechtbanken- moet het m.i. mogelijk zijn de oudervervreemding en –verstoting in afzienbare tijd grotendeels uit de kinderwereld te helpen. Dan zal de politie tijdens het weekeinde heel veel minder processen-verbaal moeten opstellen, waarvan zij uit ervaring weten dat zij meestal toch geseponneerd zullen worden. En vooral zullen dan tienduizenden minder kinderen moeten lijden onder de ontworteling door het verlies van contact met één van hun ouders (of grootouders of ander persoon waarmee zij een bijzondere affectieve band hebben). Aldus zullen er ook minder delinquenten komen, minder kinderen met ander onaangepast gedrag, met slechte schoolresultaten, minder psychiatrische en andere patiëntjes, enz. ^{44/}.

Jan Piet H. de Man
kinder- en gezinspsycholoog
erkend (echt)scheidings- en familie-bemiddelaar

Contact

Europees Instituut Voor Het Belang Van Het Kind
Ter Voortlaan 58
2650 Edegem.
Tel. ('s namiddags) & Fax: 034405326.
de.man@scarlet.be

^{44/} Cf.: de Man, Jan Piet: Naar een (echt)scheidingswetgeving in het belang van het kind. Hoorzitting van de Subcommissie "Familierecht", De Kamer, 16 februari 2005; overgenomen in: Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers: Wetsontwerp tot het bevoorrechten van een gelijkmatig verdeelde huisvesting van het kind van wie de ouders gescheiden zijn en tot regeling van de gedwongen tenuitvoerlegging inzake huisvesting van het kind. (...) Verslag namens de subcommissie "Familierecht" uitgebracht door mevrouw Valérie Déom. DOC 51 1673/014, 27 januari 2006; blz. 203-230 & 258-262.

VERSLAG VAN DE CONFERENTIE VAN PROF. DR. H. VAN GIJSEGHEN OVER HET OUDERVERSTOTINGSSYNDROOM – GHISLAIN DUCHATEAU

Universitaire Faculteiten Notre-Dame-de-la Paix in Namen, dinsdag 5 november 2002

Voorafgaande opmerkingen

De professor, die doceert aan de Universiteit van Montréal, begint zijn voordracht met 2 opmerkingen:

1. Uit onderzoek blijkt dat de grote meerderheid van de ouders van kinderen van 0 tot 10 jaar elkaar verstaan bij een echtscheiding. Bij 82,5 % van de scheidende ouders in het gebied van Quebec/Montréal in Canada bereiken de ouders een overeenkomst. Zij zijn *verplicht* 6 bemiddelingssessies te volgen. In 17,5 % van de gevallen wordt een arbitrage door de rechtbank gebracht. Van die 17,5 % wordt 13 % aan een psycho-sociale expertise onderworpen. Daarvan bereikt dan nog 5% een overeenkomst. Bij 8% wordt het geschil voortgezet. Daarvan komt nog 5% met een getuigenis voor de rechter. 4% van die 8% eist een tegen-expertise. Het is dus goed nieuws dat de overgrote meerderheid van de ouders ten overstaan van een omgangsregeling met de kinderen geen moeilijkheden hebben.

2. Van de moeilijke situaties heeft de voordrachtgever 25 dossiers nagekeken. In 22 gevallen onderkent hij een vorm van oudervervreemding. Een gelijkaardig percentage vind je beschreven bij Prof. R. Gardner. In 13 van de gevallen treft Van Gijseghem een ernstige oudervervreemding aan. In 8 gevallen komt vervreemding voor met implicaties van seksueel misbruik. Gelijkaardige cijfers vindt hij bij zijn collega's. Judith Wallerstein maakte een studie van de echtscheidingen op lange termijn. Een vijfde van de kinderen wil de andere ouder niet meer zien. Bij Johnston leest hij dat 40% van de heel jonge kinderen partij kiest voor één ouder en weerstand biedt naar de andere ouder toe.

Definitie van het ouderverstotingsyndroom

De *definitie van het ouderverstotingsyndroom* (PAS in het Engels, SAP in het Frans) vinden we bij Prof. Richard Gardner. De promotie van de ongerechtvaardigde afwijzing door het kind van de andere ouder komt niet direct van het kind, wel van de moeder. Een gerechtvaardigde verwerping van de andere ouder door het kind bestaat ook. Het PAS is het resultaat van twee veroorzakers:

1. van de vervreemdende ouder, die het kind aan een hersenspoeling onderwerpt ;
2. de bijzondere karakteristieken die uit het kind zelf voortkomen.

Het fenomeen is een gezinsontwrichting, niet een storing in het individu. Andere onderzoekers dan Gardner willen ook een definitie geven van het verschijnsel en zij leggen het accent op de ontwrichting bij het kind. Kelly stelt dat wij enkel moeten kijken wat er bij het kind gebeurt. Het is geen syndroom, enkel oudervervreemding. Het kind spreekt vrijwillig en vasthoudend gevoelens van negatieve aard uit naar de andere ouder toe. Dat is duidelijk in wanverhouding tot de reële angsten enz. Beide definities richten zich op het kind. Gardner legt uit, Kelly doet dat niet. Er is geen oudervervreemding als het kind niet meewil. Het kan een houding aannemen van "Laat me gerust!". De definitie van Gardner is vollediger, begrijpelijker en preciezer.

De socio-culturele context

Dan schetst de voordrachtgever *in 5 punten de socio-culturele context* waarin we over het PAS kunnen spreken.

1. Er komen enorm veel echtscheidingen voor. In Noord-Amerika scheiden 50 % van de koppels.
2. In de laatste 35 tot 40 jaar is er een verandering opgetreden in de filosofie van het bewakingsrecht. Omstreeks 1970 maken we de filosofie mee van de tedere leeftijd, "the tender years". De moeder wordt centraal gesteld, zij heeft de kinderen bij zich. Tot 1970 kennen de Verenigde Staten de "flower power". Het is de tijd van de unisex : de idee van de gelijkheid van de man en de vrouw maakt opgang. Er ontstaat zelfs een vervrouwelijking van de man. Het is ook de tijd van de communes die leidt tot gelijkwaardigheid van de geslachten. De filosofie van het egalitarisme heeft de rechtspraktijk beïnvloed : het begrip van het beste belang van het kind maakt opgeld, "the best interest of the child". "Sex blind decisions" worden er genomen. Het geslacht telt niet. Men blijft ook onverschillig tegenover de sekse van het kind. Wie is de psychologische ouder ? ofwel is dat de vader ofwel is het de moeder. Wie kan het kind het beste bevoogden ?
3. De moeders hebben dat niet genomen. Het feminisme is meteen op de kar gesprongen. Het huwelijks geweld van de man werd op de korrel genomen. Die tweede kruistocht werd gevoerd tegen het fysiek en seksueel geweld op het kind. De ouderlijke capaciteit wordt in twijfel getrokken.
4. Er komt een banalisering van de scheidingen door de toename van het aantal ervan. Ouders blijven nu niet meer samen omwille van de kinderen. "We moeten toch echt leven", zeggen ze. De scheiding wordt als niet zo erg ervaren, ook niet voor de kinderen. Toch ziet Wallerstein een enorme impact op de kinderen. Men kent de kinderen toe aan de ene ouder omwille van het inadequate aspect van de andere ouder.
5. We zijn het tijdperk van het kind-koning binnengetrepen. Nooit is het kind zoveel bevroegd. Het minste dat het kind zegt wordt als ernstig en belangrijk opgevat.

De bronnen van het PAS

Dan bespreekt de voordrachtgever *de bronnen van het PAS*.

1. Wie is *de vervreemdende ouder*? In 85% van de gevallen (in de VS en Canada) is dat de moeder. Bij echtscheidingen in Noord-Amerika (niet in Europa) is de man het meest de initiatiefnemer tot de scheiding. De andere ouder voelt zich de verlatene, de bedrogene. Die bedrogen ouder creëert een soort attitude dat het kind dus ook bedrogen moet worden. Als de vrouw uit de echtscheiding komt zit ze nog vol wrange gevoelens. "Wat is er nu toch te verwachten van zo'n kerel?" Zij creëert bij het kind een weerzin naar de papa toe. Een tweede factor is het schuldgevoelen in verband met de echtscheiding. Het is een soort angst. De vader miskent zijn eigen rol in die scheiding. Hij projecteert zijn verantwoordelijkheid naar de andere ouder toe. Daarbij ontstaat na de echtscheiding het verlangen om de voorgekomen breuk te lijmen. De moeder wil terug naar een nieuwe normale gezinssituatie, bijvoorbeeld in een nieuwe relatie. Zij wil "le bon Joseph". Verder duikt het Rosenthaleffect op. Men ziet dingen die men vooraf veronderstelde. Een selectieve aandacht naar de andere toe ontstaat. Overdreven waakzaamheid heerst. "Hij wast het kind niet". Dat bevestigt de catastrofale hypothese van de moeder. Als men zoekt, vindt men wel wat. In die context van de scheiding is dat een psychisch mechanisme.
2. *Het kind* draagt ertoe bij om het ouderverstotingssyndroom te installeren. Het kind fantaseert dat het de beschadiging door de scheiding veroorzaakt wil herstellen. De beschadigde ouder is dan de moeder. De moeder is immers de dupe van de scheiding. Het kind wil dat goed maken. "Mama, wees niet droevig, van jou houd ik het meest". "Mama, ik zou deze week niet naar papa

gaan, ik wil liever bij jou blijven". Zo voedt het kind de moeder in haar opvatting. Ook komt een andere wens tot herstel van de gezinssituatie voor bij het kind. Het wil het ouderpaar herenigen. Daardoor treedt het dikwijls op als bevorderaar van het conflict. Een haatdiscours tussen de ouders is beter dan geen discours. Ze zijn nog samen. Het kind voedt op die wijze het conflict.

3. We zien hoe het kind gegrepen wordt door een loyauteitsconflict ten opzichte van beide ouders. Het houdt daar niet van. Dan gaat *het kind de beide ouders splitsen in een goede en een slechte ouder*. De moeder is dan de goede, de vader wordt de slechte. De moeder bevestigt dat en zegt "Ik begrijp je en ik respecteer je daarin". Bij het kind leeft dan dat het gekozen heeft en dat het loyauteitsconflict gedaan is. Zo vermoordt het kind de andere ouder.

De criteria van het ouderverstotingssyndroom

Dan beschrijft de voordrachtgever het ouderverstotingssyndroom. De *8 beslissende criteria* daarvoor vinden we terug bij Richard Gardner.

1. Van de kant van het kind ontstaat een campagne van afwijzing. Een klachtenlitanie ontstaat. "Hij heeft me geslagen !" enz. ... "Mij blijft maar één ouder over".
2. Bij het kind komen absurde frivole rationaliseringen tot uiting : "Papa maakt geluiden bij het eten". "Hij spreekt altijd van Formule 1" "Hij kijkt altijd TV". "Hij vertelt mij verschrikkelijke dingen". "Hij heeft mij pijn gedaan aan mijn knie".
3. Bij het kind ontstaat een gemis aan ambivalentie. "Hij is de slechtste man ter wereld!". Bij hem heeft het kind nog niets goeds meegemaakt !
4. Dan is er het verschijnsel van de onafhankelijke of vrije denker. Het kind zegt : "Het is mijn beslissing dat ik niet meer naar mijn vader ga". De vervreemdende ouder ondersteunt die uitspraak : "Ik respecteer hem daarin." Rechters die dat fenomeen niet kennen, lopen erin.
5. De kinderen krijgen de belangstelling van de moeder. Ze worden moeders "kleine helper". Ze stelen documenten bij de vader. Ze worden moeders soldaten. Ze bespioneren de andere ouder.
6. Bij het kind is er afwezigheid van schuldgevoelen. Het spreekt de terdoodveroordeling uit van de vader. Die verdient in zijn ogen de doodstraf.
7. Dan is er het verschijnsel van de geleerde les. Kinderen gebruiken een volwassenentaal, zelfs de taal van de grootouders. Zo is het kind steeds en helemaal op de hoogte van wat er in de rechtszaal gebeurt. Het spreekt over "omgangsrecht", over "onderhoudsuitkering" enz.
8. De animositeit strekt zich uit over het geheel van de ouderlijke wereld. De wereld van de vader wordt veroordeeld, ook die van de grootouders van vaders kant. Dat leidt tot initiatieven voor naamsverandering. Op school klinkt het dan : "Ik wil die naam niet meer!"

Invloeden op de vervreemding van de andere ouder

Twee belangrijke fenomenen beïnvloeden de vervreemding van de andere ouder : *de hersenspoeling* en dat is het ergste, maar ook *de programmering* die zich meer in het geniep voltrekt en bijna niet merkbaar is.

- Hersenspoeling constateren we in het gebruik van directe termen.

- Er is de overdrijving van de problemen : hij is een "drinker" ; hij heeft de badkamerdeur toegeslagen, het is een geweldenaar ; het is een gedrogeerde. De *telefoon* wekt nachtmerries op : "Je papa is wéér daar!" ; het kind wil aan de telefoon niet meer praten met de papa ; als de mama met de grootmoeder belt is het kind quasi rustig met zijn treintjes aan het spelen, maar het luistert mee ! De vader zegt tegen de moeder aan de telefoon als het kind zich terughoudend opstelt : "Het is toch niet normaal dat het kind zo is, je bent erbij!" Antwoord : "Ik vind hem een heel nette jongen". Als de vader belt, zit het kind altijd in bad, jawel twintig keren per dag. Als het kind bij de papa op bezoek is, belt de mama om de 20 minuten op : "Heb je je potlood bij je.. ? enz. enz. Voortdurend komt de moeder tussen tijdens het bezoek.

- Er is een dooreenmenging van de gevoelens : er wordt over "wij" en "ons" gesproken : "Hij verveelt *ons!*" - "*Wij* hebben dat niet graag".

- Er is het verschijnsel van de reconstructie van de herinneringen : de moeders roepen herinneringen op ... negatief natuurlijk! "Hij wilde je toen geen suikerspin kopen". Dat soort

herhaalde herinneringen beklift uiteraard in het hoofdje van de kinderen.

- Dan zijn er de ondervragingen. De moeder die wantrouwig is, ondervraagt het kind! Wat heb je daar gedaan? Niets!!!! De manier van vragen stellen bepaalt het antwoord. Het zijn suggestieve vragen! Het kind gelooft dat er iets niet juist is geweest.

De programmering of conditionering gebeurt subtieler:

- "Als ik je eens alles vertelde wat er vroeger gebeurd is..." en ze vertelt niet verder. Vader is gevaarlijk!

- Karakteristiek is ook de zogenaamde neutraliteit van de moeder.

Kind: "Het trekt me niet aan naar papa te gaan".

Moeder: "Die mening respecteer ik".

Dat dringt besmettend door in het kind.

Waar de moeder stelt: "Dit is het weekend voor papa en niet anders!", daar is er geen probleem.

Graden in het PAS

Samen met Gardner onderscheidt Prof. Van Gijseghem *drie graden* in het oudervervreemdingssyndroom: *licht, middelmatig en erg of zwaar*.

- Licht: in ongeveer 8% van de gevallen is er lichte vervreemding zonder al te ernstige negatieve kwalificatie van de vader.

- Middelmatig: er is actieve obstructie van het contact met de vader.

- Erg/zwaar: het fanatisme is totaal en het kind wil zijn vader niet meer zien.

Enkele bedenkingen tot besluit

* Die ouder is het meest geschikt om het kind officieel bij zich te hebben die het respect voor de andere ouder het meest kan garanderen.

* Waarom is er geen *ouderopvoeding voor de geboorte* als de ouders lichaams oefeningen doen? Ouderopvoeding is de belangrijkste opvoedingstaak. Het gebeurt niet.

* Er zou *verplichte bemiddeling* moeten zijn in verband met de kinderen als er een echtscheidingssituatie ontstaat. Die is er niet.

* Ook *bij de scheiding zelf* zou er *ouderopvoeding* moeten zijn.

* Voor de vaders rest er in penibele situaties *alleen de gerechtelijke weg*. De rechter moet herstellen: "Ik leg je op je vader te zien!" - gewoon kordaat - en dat moet de rechter zeggen op elke leeftijd van het kind.

* De vervreemdende moeders zijn doorgaans geen tot histerie neigende moeders of moeders met paranoïde trekken, het zijn normale moeders.

* Prof. Van Gijseghem heeft zijn onderzoek gebaseerd op situaties met kinderen van 0 tot 10 jaar. In die leeftijden is het ouderverstotingssyndroom nog te verhelpen. Na de leeftijd van maximum 12 jaar is er blijkbaar niets meer aan te doen.

Verslaggever: Ghislain Duchâteau

[Prof. Van Gijseghem heeft deze verslagtekst nagezien]

Voor het Franstalig verslag van de conferentie van Prof. Van Gijseghem van François Podevyn, klik op de link. Pour le résumé en Français par François Podevyn, prends le lien en bleu. URL: <http://membres.lycos.fr/alienationparentale/VANGIJSEGHM%20conference.htm>

Prof. Van Gijseghem was ook de hoofdspreker op de conferentie die wij met het Samenwerkingsverband van Ouder- en Belangenverenigingen bij Scheiding (SOBS) hebben georganiseerd in Schaarbeek in het Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen op 30 maart

2004. Onder de volgende koppeling vindt u een videoverslag van die conferentie van ongeveer een uur opname:
http://www.f4j.be/video/oudervervreemding_bij_scheiding_30_03_2004.wmv

TÉMOIGNAGE DE NATHALIE – GETUIGENIS VAN NATHALIE

INFORMATION - EMISSION TV sur le SAP

L'émission des Maternelles diffusée sur FRANCE 5 le lundi 22 janvier à 9h30 2007 était consacrée au: "Syndrome d'aliénation parentale: des enfants en otage"

Ci-joint également le témoignage d'un parcours de souffrance, poignant de sincérité, de lucidité et de pudeur, d'une adulte soustraite à son père pendant son enfance. Ce document, rédigé par "Nathalie" après avoir vu cette émission consacrée à l'aliénation parentale, nous a été envoyé dans l'espoir qu'il serve d'alerte à tous les parents. Je vous le transmets en l'état, en espérant que vous aurez l'occasion de le faire lire à ceux qui portent la lourde responsabilité de protéger les enfants et d'apaiser les familles.

Sujet du débat: Après un divorce, un décès, parfois une simple dispute, certains liens familiaux sont brutalement rompus. Entre les parents et les grands-parents, le courant ne passe plus et ce sont les enfants ou les petits-enfants qui sont les otages de ces guérillas familiales. Ils vivent et vont grandir dans le rejet d'une partie de leur famille, en reprenant à leur compte les reproches des adultes... On parle alors du "Syndrome d'Aliénation Parentale" ou SAP, un concept qui commence à peine à être reconnu en France.

Témoignage

Bonjour,

Suite à votre participation à l'émission "Les Maternelles" de ce lundi, je ressens un besoin de vous adresser mon témoignage d'enfant aliéné. Je souhaiterais que cela puisse faire réfléchir des parents aliénants et motiver des parents victimes à ne pas baisser les bras. Mes parents ont divorcé lorsque j'avais 3 ans à peine : j'ai été élevée par ma mère, "aliénante", dans le nord de la France. Mon père est reparti dans le sud. Ma mère s'est alors efforcée, pendant 27 ans, de me faire détester, rejeter mon père. Je sais que ce divorce a été une souffrance pour elle, enseignante dans une France des années 70. Lorsqu'elle s'est remariée elle a même envisagé de me faire porter le nom de son nouveau compagnon (pas plus équilibré qu'elle!!!). Mon père était très absent et je ne voyais qu'un week end tous les 3 ou 4 ans. Chaque fois, ma mère dénigrait violemment toute activité faite avec lui, ou chacun de ses achats. C'était extrêmement douloureux et culpabilisant. Résultat : j'appréhendais chacune de ses visites, j'avais très peur de lui, je m'interdisais toute question sur mes origines paternelles et toute partie de moi-même pouvant être son reflet puisque c'était une partie mauvaise et que cela faisait du mal à ma mère. C'était un sujet tabou. J'ai alors retourné cette violence contre moi : à l'adolescence, je suis entrée dans la spirale de la dépression et surtout de la boulimie. J'ai commencé une psychothérapie après des idées suicidaires "très présentes", vers 25 ans.

Puis à 30 ans, j'ai pris enfin la décision de partir vivre près de mon père et de sa famille et surtout mettre de la distance avec ma mère.

J'ai perdu tant d'années à lui en vouloir, à chercher à comprendre pourquoi ce mal être et à essayer de lui faire changer d'avis, à chercher qui j'étais vraiment. J'ai aussi essayé de construire des liens père/fille qui m'avaient tellement manqués. J'en ai fait le deuil maintenant : on ne rattrape pas le temps perdu. Je n'ai commencé à prendre confiance en moi, à accepter de me construire en tant que femme et à devenir mère que depuis peu de temps. J'avais si peur de faire du mal à mon tour. Aujourd'hui j'ai 41 ans, je vais accoucher d'une petite fille dans les jours prochains. Je meurs de peur mais au moins j'avance. Ma mère entretient toujours la haine contre mon père et sa compagne... Dans cette histoire, mon père a continué son chemin, ma mère

aussi. Ils ont certainement souffert, mais ils ont fait des choix. Moi je ne l'ai pas eu mais ça m'a pourri la 1ère partie de ma vie, j'espère que ma fille n'en subira pas les conséquences... A l'aube de ce grand bonheur, je ne peux envisager aucune réunion de famille de mon côté (mariage, baptême...), il n'y aurait guère que mon enterrement, si je partais avant eux!

Getuigenis

Hierbij ook een getuigenis van een lijdensweg, indringend door zijn oprechtheid, zijn luciditeit en zijn schroom, vanwege een volwassene die tijdens haar kindertijd onttrokken werd aan haar vader. Dit document dat werd opgesteld door « Nathalie » nadat zij deze uitzending heeft gezien die handelde over oudervervreemding, werd ons toegezonden met de verwachting dat het een waarschuwing zou kunnen betekenen voor alle ouders. Ik maak het u hierbij ongewijzigd over met de hoop dat u de gelegenheid krijgt om het te laten lezen aan wie de zware verantwoordelijkheid heeft de kinderen te beschermen en de gezinnen tot bezonnenheid aan te zetten.

Dag,

Als gevolg van uw deelname aan de uitzending « Les maternelles » voel ik de behoefte u mijn getuigenis over te maken als vervreemd kind. Ik zou wensen dat mijn getuigenis de vervreemdende ouders zou kunnen doen nadenken en de ouders die slachtoffers zijn zou kunnen motiveren om de armen niet te laten zakken. Mijn ouders zijn gescheiden toen ik nauwelijks 3 jaar oud was: ik werd door mijn « vervreemdende » moeder opgevoed in het Noorden van Frankrijk. Mijn vader is naar het zuiden vertrokken. Mijn moeder heeft zich dan gedurende 27 jaar ingespannen om mijn vader te misprijzen, om hem te verwerpen. Ik weet dat die echtscheiding voor haar die in het onderwijs werkte, in de jaren zeventig een lijdensweg betekende. Toen ze hertrouwde heeft ze zelfs overwogen om mij de naam van haar nieuwe vriend te geven (die niet evenwichtiger was dan zichzelf !!!). Mijn vader was heel erg afwezig en ik zag hem slechts gedurende één weekend om de 3 tot 4 jaar. Elke keer verfoeide mijn moeder heftig elke activiteit met hem en zijn aankopen. Dat was uitermate pijnlijk en beschuldigend. Ik was beducht voor elk van zijn bezoeken, ik was bang voor hem, ik ontzegde mij elke vraag naar mijn vaderlijke oorspong en elk deel van mezelf dat een afspiegeling zou kunnen zijn van hem was een slecht deel dat mijn moeder kwaad zou kunnen berokkenen. Het was een taboe onderwerp. Ik heb dan dat geweld tegen mezelf gericht: tijdens mijn adolescentie ben ik in een spiraal van depressie terechtgekomen en vooral in vraatzucht. Ik ben toen ik zowat 25 jaar oud was aan een psychotherapie begonnen nadat ik welbewuste zelfmoordideeën opvatte. Toen ik dertig werd heb ik besloten dicht bij mijn vader en bij zijn familie te gaan wonen en vooral afstand te houden van mijn moeder. Zoveel jaren heb ik verloren met naar hem te verlangen, te zoeken, te begrijpen, hem van mening te doen veranderen, met te zoeken wie ik werkelijk was. Ik heb ook geprobeerd een band van vader/dochter met hem te smeden die ik zozeer heb gemist. Ik rouw er nu om : de verloren tijd kan men niet meer inhalen. Slechts sinds kort ben ik zelfvertrouwen gaan krijgen, me als vrouw gaan ontwikkelen en moeder gaan worden. Ik was zo bang om zelf kwaad aan te richten. Nu ben ik 41 jaar en over enkele dagen ga ik bevallen van een klein meisje. Ik sterf van angst, maar ik maak ten minste vooruitgang. Mijn moeder onderhoudt nog steeds haar haat tegen mijn vader en zijn vriendin... In deze geschiedenis is mijn vader zijn eigen weg gegaan en mijn moeder ook. Zij hebben zeker geleden, maar ze hebben keuzes gemaakt. Ik heb dat niet gedaan, maar dat heeft het eerste gedeelte van mijn leven bedorven, ik hoop dat mijn dochter de gevolgen daarvan niet moet ondergaan. Bij de dageraad van dit groot geluk kan ik geen familiebijeenkomst in het vooruitzicht stellen (huwelijk, doopsel...). Daarvoor zou alleen mijn begrafenis mogelijk zijn, indien ik voor hen zou heengaan.

(Vertaald uit het Frans in het Nederlands door Ghislain Duchâteau)

RECENTE BIBLIOGRAFIE ROND OUDERVERVREEMDING

* **The International Handbook of Parental Alienation Syndrome: Conceptual, Clinical and Legal Considerations - 2006** - Charles C Thomas – Publisher, Ltd. *Springfield – Illinois – U.S.A.*
http://users.pandora.be/goudi/inf_adviezen.html#HANDBOOKPAS

* Van **Dr. Wilfrid von Boch-Galhau** ontvingen wij op 20 september 2006 de volgende informatie:

Sehr geehrte Kolleginnen und Kollegen,
Sehr geehrte Damen und Herren,

Als Veranstalter der Internationalen Konferenz zum Parental Alienation Syndrome (PAS), (Oktober 2002 in Frankfurt/Main; siehe <http://www.pas-konferenz.de>, dort speziell Konferenzband, Verlag Wissenschaft und Bildung, Berlin, 2003) möchten wir Ihnen heute gerne im Zusammenhang mit der weiteren Entwicklung zu den Themen Eltern-Kind-Entfremdung und Parental Alienation Syndrome folgende Informationen weitergeben, die für Ihre Arbeit vielleicht von Interesse sein könnten:

1. Im Juli 2006 erschien: Gardner/Sauber/Lorandos "International Handbook of Parental Alienation Syndrome: Conceptual, Clinical and Legal Considerations" im Charles C. Thomas Publisher Ltd., Springfield, Illinois.

Es ist ein qualitativ sehr bemerkenswertes und umfassendes Lehrbuch für interessierte Fachleute der verschiedenen scheidungsbegleitenden Professionen. In diesem Handbuch stellen 32 Experten aus 8 Ländern die heutigen wissenschaftlichen Erkenntnisse zum Parental Alienation Syndrome und zu den damit zusammenhängenden Fragestellungen in Theorie und Praxis vor. Inhalt und Details zu dem Handbuch finden Sie unter www.ccthomas.com/ (Bestellung direkt beim Verlag oder Amazon.com (US)).

2. Ein wissenschaftlich hervorragender Überblick über die Kontroversen im Zusammenhang mit PAS findet sich in Warshak, R. A.: „Eltern-Kind-Entfremdung und Sozialwissenschaften – Sachlichkeit statt Polemik, Zentralblatt für Jugendrecht (Zfj), 92 (5) 2005, 186 – 200.

Diese Publikation ist eine Aktualisierung seines Artikels: "Bringing Sense to Parental Alienation: A Look at the Disputes and the Evidence" in *Family Law Quarterly* 2003, 37 (2): 273 - 301. Professor Warshak stellt in diesem ausgezeichneten Artikel den gegenwärtigen Stand der Forschung zu PAS vor. Er geht ausführlich auf die bekannten Kritikpunkte ein und gibt in der Darstellung des PAS-Konzeptes zahlreiche Anregungen für die weitere wissenschaftliche Forschung.

3. Eine prägnante Beschreibung des Parental Alienation Syndrome durch den amerikanischen Psychologen und Juristen, D. Lorandos, PhD, JD, Mitherausgeber des Intern. Handbook of Parental Alienation Syndrome findet sich auf: <http://www.falsely-accused.net/clientvideos/clientWMV/Parental%20Alienation%20cases.wmv> (7:22 min.; als Download am PC einsehbar).

4. Ein Dokumentarfilm zum Thema, Entführung und Entfremdung' „Victims of another war – The Aftermath of Parental Alienation“ mit Interviews dreier erwachsener Betroffener eignet sich als Lehrfilm für scheidungsbegleitende Professionen. Eine Beschreibung zu dem Film findet sich bei Summers, C. C. & Summers, D. M. (2006): *Parentectomy in the crossfire*, *American Journal of Family Therapy*, 34 (3): 243 – 261, DVD, 30 min.; Bestellung: www.victimsofanotherwar.com .

Zu diesem Thema empfehlen wir auch, einen Blick auf die Betroffenen-Web-Seite www.takeroot.org zu werfen.

5. Für die Fortbildung von Familienrichtern zum Thema PAS mit seinen drei Ausprägungsgraden wurde vom Berufungsgericht Maricopa County, Phoenix, AZ (M. K. Jeanes), 2003 der Dokumentarfilm „Children of Divorce – A View for the Bench“ (DVD, 42 min.) erstellt (engl. Sprache). Bestellung über <http://www.familysupportcenter.com/tiesandknots/videos.html>. Eine Beschreibung zu diesem Film findet sich ebenfalls bei Summers, C. C. & Summers, D. M. (ebd. 2006, S. 243 - 261)

6. a) Der Film „Family Ties and Knots: Children of Divorce“ (in engl. Sprache) ist dafür geeignet, den Zugang zwischen nichtsorgeberechtigten Eltern und ihren Kindern zu fördern. Er kann eingesetzt werden, um Eltern die schädlichen Effekte von entfremdendem Verhalten bewusst zu machen. Bestellung: <http://www.familysupportcenter.com/tiesandknots/videos.html> (16 min., DVD, auch als Streaming Video zum Download).

b) Der Film „Family Ties and Knots: Parents on the See-saw“ (in engl. Sprache) kann für Eltern hilfreich sein, die darum bemüht sind, sich konstruktiv miteinander auseinander zu setzen und um den positiven Kontakt des Kindes mit beiden Eltern zu fördern und dem Kind mehr Beständigkeit und Stabilität zwischen beiden Elternhäusern zu vermitteln. Eine Psychologin informiert in dem Film über Umgangsmodelle und Zeitpläne, die für verschiedene Altersgruppen geeignet oder auch ungeeignet sind. Bestellung über <http://www.familysupportcenter.com/tiesandknots/videos.html> (25 min., DVD, auch als Streaming Video zum Download)

7. Erwähnen möchten wir zwei Studien von Baker (2005) über Langzeitfolgen von Eltern-Kind-Entfremdung und Baker & Darnall (2006) über Entfremdungsstrategien:

a) Baker, A. J. L. (2005). The Long-Term Effects of Parental Alienation on Adult Children: A Qualitative Research Study. *American Journal of Family Therapy*, 33: 289 – 302.

b) Baker, A. J. L. & Darnall, D. (2006). Behaviors and Strategies Employed in Parental Alienation: A Survey of Parental Experiences, *Journal of Divorce & Remarriage*. 45 (1/2): 97 – 123

8. Hingewiesen sei auf das Buch von E. Schmidt & A. Mees „Vergiss, dass es Dein Vater ist! Ehemals entfremdete Kinder im Gespräch“, Books on Demand GmbH, Mainz 2006. In diesem Buch berichten vier Trennungskinder im Alter von 15, 20, 28 und 34 Jahren im Interview, wie sie die Trennung ihrer Eltern und den Verlust ihres Vaters erlebt haben. Sie schildern ihre Erfahrungen mit Jugendämtern und Gerichten und berichten von der Wiederbegegnung mit ihrem Vater. Diese Berichte bestätigen einmal mehr: Kinder brauchen beide Eltern, unabhängig davon, ob diese ein Paar bleiben oder nicht.

9. Von Fachleuten wie von Betroffenen erhalten wir häufig die Rückmeldung, dass der Laienratgeber von Gabriele ten Hövel „Liebe Mama, böser Papa – Eltern-Kind-Entfremdung nach Trennung und Scheidung – Das PAS-Syndrom“ (Kösel, München, 2003) sowohl von entfremdeten als auch von entfremdenden Eltern als hilfreich erlebt wird.

10. Interessierte französisch sprechende Kollegen/-Innen möchten wir darauf hinweisen, dass sich die belgische Fachzeitschrift *Divorce et Séparation* No 3, 2005 (www.labor.be) und die französische Zeitschrift *Synapse, Journal de Psychiatrie et Système Nerveux Central*, No 227 (Sept.), 2006: 11 – 18 (info@nha.fr) ausführlich mit den Themen „Aliénation Parentale“ und „Syndrome d’Aliénation Parentale“ (SAP) befassen.

11. Das Buch von Siegfried Bäuerle & Helgard Moll-Strobel (2001) „Eltern sägen ihr Kind entzwei – Trennungserfahrungen und Entfremdung von einem Elternteil“ wird im Jahre 2007 in überarbeiteter Neuauflage im Auer-Verlag, Donauwörth wieder erscheinen.

12. Ein Überblick über die internationale, wissenschaftl. Literatur zu Eltern-Kind-Entfremdung und PAS findet sich unter:

<http://home.att.net/~rawars/pasarticles.html>

13. Am 20. Juli 2006 fällte der Europ. Gerichtshof für Menschenrechte in Straßburg in dem Familienrechtsfall Koudelka ./ Tschechische Republik (App.-No. 1633/05) eine aufsehenerregende Entscheidung wegen Verletzung des Artikels 8 der Europ. Menschenrechtskonvention. In den Paragraphen 35, 39 und 62 wird der Begriff "Syndrome d'Aliénation Parentale" ausdrücklich benannt, was u. E. eine juristische Anerkennung des PAS-Phänomens durch dieses hohe übernationale Gericht bedeutet.

Das Urteil findet sich (in französischer Sprache) auf der Webseite des EGMR (

<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/HUDOC/HUDOC+database/>

List of recent judgements – Search – French als Sprache auswählen - application number eingeben). Ein ausführlicher Kommentar mit Teilübersetzung aus dem Französischen ins Deutsche findet sich auf der Web-Seite www.vaeterfuerkinder.de/Koudelka_Teil.htm, dessen

Lektüre wir empfehlen.

14. Von zahlreichen internationalen Fachleuten wird eine Aufnahme der Diagnose „Parental Alienation Syndrome“ im Sinne einer induzierten kindlichen Folgestörung von schwer manipulativem elterlichem Fehlverhalten bei Trennung und Scheidung in das DSM V, der American Psychiatric Association für wünschenswert gehalten. Es bleibt abzuwarten, ob bis zum Abschluss der Vorbereitungen zum DSM V genügende klinische Forschungsergebnisse vorliegen, um offene Fragen zu Gültigkeit und Verlässlichkeit der Diagnose PAS und zur Wirksamkeit effektiver Interventionen bei den verschiedenen Schweregraden dieser speziellen kindlichen Störung weiter zu klären. Es bleibt zu hoffen, dass die erhebliche Konfusion zur Begrifflichkeit von Parental Alienation und Parental Alienation Syndrome beendet werden kann, um pathologisch entfremdeten Scheidungskindern in der Praxis besser als bisher zu helfen. (In der Psychodynamik bei schwerem PAS findet sich eine Verwandtschaft zum Stockholm-Syndrom, in einigen Fällen auch zum Münchhausen-by-Proxy-Syndrom.)

Sollten Sie uns aus eigener Forschung und/oder Praxis zum Thema Eltern-Kind-Entfremdung und/oder Elterliches Entfremdungssyndrom (Parental Alienation Syndrome/Syndrome d'Aliénation Parentale) weitere eigene Befunde, Erkenntnisse und Erfahrungen mitteilen wollen, wären wir Ihnen dankbar.

Mit freundlichen Grüßen

Dr. med. Wilfrid v. Boch-Galhau

www.drvoch.de

*Een nieuwe fundamentele publicatie in het Engels in februari 2007 is het boek

Parental Alienation. How to understand and address parental alienation resulting from acrimonious divorce or separation - by L.F. Lowenstein.

CONTENTS: Introduction, Alienated Parents' Stories. The problems associated with parental alienation and parental alienation syndrome. Introduction: do children need fathers? Parental Alienation Syndrome (PAS). Causes and consequences of divorce. Post-divorce conflict: understanding and resolution. Attempting to resolve child contact disputes. Child custody disputes. Ideals and realities. Problems suffered by children due to the effects of PAS. Signs of PAS and how to counteract it. PAS as a shared psychotic disorder: 'folie à deux'. The psychological effect of modelling (imitation) in PAS. The role of the Judiciary. Introduction: real justice for non custodial parents. PAS: what the legal profession should know. Family courts: where have courageous and just judges gone? Treating PAS: Introduction; treating families in turmoil. How can one overturn PAS? PAS: a two step approach towards a solution. Mediation: the way forward. Mediation and the legal profession. The value of mediation in child custody disputes. The role of mediation in child custody disputes. Treating the alienator. Dealing with the

treatment of PAS. How to make child custody parenting work effectively. The psychological treatment of children who have suffered from PAS. Identifying and treating false accusations of sex abuse. Recent research into risk assessment of children. The psychological assessment and treatment of pathologically induced alienation (dealing with the phobic reaction). Is PAS a mental illness? The comparison of PA to the 'Stockholm Syndrome'. Conclusion. References. Appendix: Letters and web messages about Parental Alienation Syndrome.

READERSHIP: Everyone involved in family law and working with families, including social workers, family court welfare officers, guardians ad litem, members of the legal profession and psychologists. It may also be of interest to some parents.

SIGNIFICANCE: This book is a significant and challenging contribution to debates on the effects of family breakdown - including the question "Do families need fathers," - Parental Alienation calls for major steps forward:

- * for the judiciary to appreciate better how parental alienation syndrome (PAS) functions.
- * for wider understanding of how a parent can manipulate the system causing tragic consequences to the children as well as the parents themselves.
- * for children to be protected from the tragic consequences of being alienated from a loving parent.
- * for both parents to be treated fairly by the system.

Good, non-abusive parents have a duty of care over their mutually conceived children. Some parents are a danger to children in brainwashing them against an absent parent. Preparing parents at the time they have children could do much to prevent there being future generations of victims of PAS-related abuse. What is required is a revolution in thinking and behaviour - parents can be helped to play a positive role in bringing up children, despite the break up of the adult relationship, into a happier future.

Part I discusses the problems encountered by parents and their children when parental alienation occurs. How both children and parents suffer as a result of the implacable hostility between the parents is discussed in detail. Drawing frequently on international research, the book identifies the signs of PAS.

Part II is concerned with the role of judges who have to make decisions for the benefit of children. Judges are not psychologists. They are influenced by so-called experts but more so by the law or legal process. Judges need to be made aware how easily children are manipulated by disaffected parents. They need to make decisions based on the real facts as to why a child wishes no, or little, contact with an absent parent. This could lead to real justice for non-custodial parents and benefit the child tremendously.

Part III is concerned with the important task of seeking to remedy PAS. Lowenstein's basic principle is that both parents have the right and the responsibility to guide their children appropriately. Both the experts and the courts need to form an alliance to help parents to resolve their differences to safeguard the welfare of their children. Often very hard decisions have to be made and stuck to.

Parental alienation addresses the important issues of mediation and of treatment for harm done. There is considerable research about the harm that can be done to children, in both the short and long term, as a result of parental alienation conflicts. Parents with implacable hostility towards one another frequently make untrue or exaggerated accusations against another parent. This includes allegations of physical or sexual abuse. This book deals with how to identify and treat false accusations of abuse, and discusses the remedial and therapeutic methods required in PAS, and the psychological assessment and treatment of pathologically induced alienation. Challenging, controversial, even provocative, this important book cannot be ignored.

ABOUT THE AUTHOR:

Dr. L.F. Lowenstein is a forensic psychologist in the area of clinical psychology, educational psychology and general problems related to psychological changes within individuals. He was

previously Chief Educational Psychologist for Hampshire and has acted in a large number of legal cases and written over 390 articles involving forensic cases, personal injury, Parental Alienation Syndrome and family and children issues.

See: <http://www.parental-alienation.info/>

Large format paperback 232 pages Due Feb 2007 978-1-905541-10-2 £34.95

Available from <http://www.russellhouse.co.uk>

Send orders to: Russell House Publishing Ltd, 4 St. George's House,
Uplyme road, Lume Regis, Dorset, DT7 3LS

Tel: 01297 443948 Fax: 01297 442722

Email: help@russellhouse.co.uk

PRICE IN € +Postage and Packing €43,02

* Voor een **uitgebreide bijgewerkte bibliografie** tot begin februari 2007 vanwege Jan Piet De Man: zie de Goudi-site (<http://www.goudi.be>) Rubriek Informatie – subrubriek Omgangsrecht - http://users.pandora.be/goudi/inf_omgangsrecht.html#UITGEBREIDEBIBLIOGRAFIEPAS
